

ІНСТИТУТ
ВИЩОЇ ОСВІТИ
НАПН УКРАЇНИ

Національна академія педагогічних наук України

Інститут вищої освіти

Ю. Мелков, А. Гаврилюк, В. Зінченко, Ю. Вітренко,
В. Ворона

Модель університету післявоєнного відновлення в контексті синергії соціальних і інституційних трансформацій вищої освіти, науки та економіки

Навчальний посібник

Київ 2025

**Національна академія педагогічних наук України
Інститут вищої освіти**

Ю.О. Мєлков, А.М. Гаврилюк, В.В. Зінченко, Ю.М. Вітренко, В.О. Ворона

**Модель університету післявоєнного відновлення
в контексті синергії соціальних і інституційних трансформацій
вищої освіти, науки та економіки**

Навчальний посібник

Київ 2025

УДК 378.4.011.33+342.77:355.48(477)

DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-58-8-2025>

Рецензенти: **Галус О.М.**, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії;

Глушко Т.П., доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії соціально-гуманітарного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту вищої освіти НАПН України
(протокол №15 від 29 грудня 2025 р.)*

Модель університету післявоєнного відновлення в контексті синергії соціальних і інституційних трансформацій вищої освіти, науки та економіки : навчальний посібник / Ю.О Мєлков, А.М. Гаврилюк, В.В. Зінченко, Ю.М. Вітренко, В.О. Ворона; за ред. Ю.О. Мєлкова. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2025. 49 с.

ISBN 978-617-7486-58-8

Навчальний посібник присвячено сучасному баченню моделі університету, сформульованому у ході виконання співробітниками Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України фундаментального наукового дослідження за темою «Розвиток університетів у контексті післявоєнного відновлення: синергія соціальних і інституційних трансформацій вищої освіти, науки та економіки» (державний реєстраційний № 0124U001191).

Плюралістичний підхід до реконструкції моделі університету розглядається в навчальному посібнику в перспективі потреб і можливостей післявоєнного відновлення України. Зокрема, авторами розглянуто актуальні моделі університету в ситуації соціальних і інституційних трансформацій науки, економіки та суспільства в цілому, моделі співпраці університетів і громад у контексті післявоєнного відновлення України, моделі університету для стійкого розвитку у контексті цифровізації і штучного інтелекту, трансформації вищої освіти як складової сучасної економіки, результати навчання та кваліфікаційні вимоги в умовах синергії трансформацій вищої освіти, науки й економіки. Розділи навчального посібника супроводжуються контрольними питаннями та тестами.

Навчальний посібник адресовано здобувачам ступеня доктора філософії за спеціальністю «Освітні, педагогічні науки», науково-педагогічним, науковим і педагогічним працівникам закладів вищої освіти та наукових установ, а також всім, хто цікавиться проблемами розвитку сучасного університету.

УДК 378.4.011.33+342.77:355.48(477)

ISBN 978-617-7486-58-8

© Інститут вищої освіти НАПН України, 2025
© Ю.О Мєлков, А.М. Гаврилюк, В.В. Зінченко,
Ю.М. Вітренко, В.О. Ворона, 2025

The model of the university of post-war renovation in the context of the synergy of social and institutional transformations of higher education, science and economy

Abstract

The textbook is dedicated to the modern vision of the university model, formulated during the implementation of fundamental scientific research by the staff of the Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine on the topic «Development of universities in the context of post-war renovation: synergy of social and institutional transformations of higher education, science, and economy» (state registration No. 0124U001191).

The pluralistic approach to the reconstruction of the university model is analyzed in the textbook in the perspective of the needs and opportunities of the post-war renovation of Ukraine. In particular, the authors consider current university models in the situation of social and institutional transformations of science, economy and society as a whole, models of cooperation between universities and communities in the context of the post-war renovation of Ukraine, university models for sustainable development in the context of digitalization and artificial intelligence, transformation of higher education as a component of the modern economy, learning outcomes and qualification requirements in the context of synergy of transformations of higher education, science and economy. The sections of the textbook are accompanied by control questions and tests.

The textbook is addressed to candidates for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty “Educational and Pedagogical Sciences”, to academic and pedagogical staff of higher education institutions, academic, academic organizations and institutions, as well as to everyone who is interested in the problems related of the development of the contemporary university.

Зміст

Передмова	5
Розділ 1. Моделі університету в ситуації соціальних і інституційних трансформацій науки, економіки та суспільства в цілому (Ю.О. Мєлков)	7
Розділ 2. Моделі співпраці університетів і громад у контексті післявоєнного відновлення України (А.М. Гаврилюк)	13
Розділ 3. Моделі університету для стійкого розвитку у контексті цифровізації і штучного інтелекту (В.В. Зінченко)	20
Розділ 4. Трансформація вищої освіти як складової сучасної економіки в контексті післявоєнного відновлення України (Ю.М. Вітренко)	28
Розділ 5. Результати навчання та кваліфікаційні вимоги в умовах синергії трансформацій вищої освіти, науки й економіки (В.О. Ворона)	34
Список використаних джерел	41
Рекомендована література для поглибленого вивчення	45
Предметний покажчик	47
Відомості про авторів	48

Передмова

Пропонований навчальний посібник адресовано у першу чергу здобувачам ступеня доктора філософії за спеціальністю «Освітні, педагогічні науки». І хоча його тематика може зацікавити і науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників закладів вищої освіти та наукових установ, а також загалом усіх, хто цікавиться проблемами розвитку сучасного університету, основна мета запропонованого видання – допомогти аспірантам Інституту вищої освіти НАПН України, які навчаються за науково-освітньою програмою «Політика і лідерство у вищій освіті», отримати інформацію для власних роздумів та побачити широку перспективу проблематики окреслення моделі сучасного університету. Зокрема, метою навчального посібника є формування у здобувачів вищої освіти при вивченні навчальної дисципліни «Філософія освіти і методологія освітньої діяльності» та інших споріднених дисциплін необхідного обсягу знань, який відповідає вимогам і потребам трансформації вищої освіти в контексті післявоєнного відновлення України.

Навчальний посібник присвячено сучасному баченню моделі університету, сформульованому у ході виконання співробітниками Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України фундаментального наукового дослідження за темою «Розвиток університетів у контексті післявоєнного відновлення: синергія соціальних і інституційних трансформацій вищої освіти, науки та економіки» (державний реєстраційний № 0124U001191). Актуальність такого дослідження зумовлена передусім тими радикальними змінами, які зазнає сьогодні людське суспільство в цілому та український соціум зокрема. Поєднання наслідків пандемії COVID-19, загрозливих кліматичних змін, пов'язаних із антропогенними факторами й особливо ескалація соціальної та міжнародної напруженості, що у вітчизняних умовах має з 2022 року свій безпосередній прояв у стані жорстокої та повномасштабної війни, змушує ставити питання про перетворення як методів, так і змісту освіти, зокрема освіти вищої – заради забезпечення стійкого майбутнього людства та формування особистостей, здатних жити та діяти у світі постійних трансформацій, який характеризується принциповою невизначеністю та непередбачуваністю.

Ще 2018 року речники Римського клубу висловлювали думку про те, що освіта для стійкої цивілізації потребує принципового зсуву до навчання тому, як мислити по-новому, системним чином¹. У 2020 р Всесвітній економічний форум започаткував ініціативу з революційного перетворення змісту вищої освіти відповідно до вимог сьогоденного суспільства та сучасної економіки, в якій переважає сектор інформаційно-комунікативних технологій. Зокрема, за прогнозами спеціалістів цієї організації, очікується, що протягом наступних п'яти років зміниться понад 40% основних навичок, необхідних для всіх робочих місць, а ця обставина вимагає особливої уваги до розвитку вищої та професійної освіти у напрямі забезпечення нею здатності відповідати на виклики сьогодення². В якості такої відповіді на конференції з вищої освіти, що проводилася UNESCO в Барселоні у травні 2022 р., було проголошено програму «винаходження вищої освіти заново», розраховану на розвиток до 2030 року³.

Згідно цієї програми, заклади вищої освіти мають три засадничих місії, як-от: виробництво знання, освічення людей в найбільш широкому сенсі слова та соціальна відповідальність як переклад перших двох місій на мову суспільної дії⁴. Відповідно, для досягнення мети «винаходження заново» система та заклади вищої освіти мають радикально оновити способи свого мислення, спілкування, дії та прийняття рішень. Специфіка цих трансформацій університетів світу, таким чином, полягає в тому, що розвиток останніх

¹ Weizsäcker E., Wijkman A. (2018). Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet – A Report to the Club of Rome. New York: Springer Verlag. P. 196.

² World Economic Forum (2024). Shaping the Future of Learning: The Role of AI in Education 4.0. P. 6. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Shaping_the_Future_of_Learning_2024.pdf

³ UNESCO (2022). Beyond Limits. New Ways to Reinvent Higher Education. Working document for the World Higher Education Conference. 18–20 May. URL: <https://www.whec2022.org/EN/homepage/Roadmap2030>

⁴ Там само. P. 9.

закладів, включаючи суто інституційний його аспект, не може відбуватися поза трендами розвитку суспільства в цілому, а вимагає цілісного підходу та синергії, тобто, спільної дії та узгодженості трансформацій вищої освіти, науки та економіки. Для України завдання осмислення означених трансформацій та реалізації місій і завдань, що стоять перед університетами, вочевидь обтяжене сьогодні реаліями війни. Проте, подібно до того, як пандемія COVID-19, при всій своїй трагедійності, вплинула на зміну способу життя багатьох людей і призвела зокрема до інтенсифікації процесів цифровізації освіти та сприяла становленню та розповсюдженню нових сучасних форм і методів викладання, в тому числі й у вищій школі, так само й післявоєнне відновлення нашої країни здатне виступити каталізатором розвитку вітчизняних університетів загалом та їх євроінтеграції зокрема, надавши українським ЗВО історичний шанс подолати статус «вічного наздоганяння».

П'ять розділів навчального посібника окреслюють різні аспекти розвитку сучасного університету: філософський, аксіологічний, економічний, педагогічний тощо. Різноманітність запропонованих підходів не є випадковою: за згаданих вище умов складного та непередбачуваного світу ХХІ ст. існування якоїсь єдиної універсальної моделі закладу вищої освіти, всупереч самій назві цього видання, є неможливою: мова може йти лише про плюралістичність моделей, місій, ідентичностей, аспектів розгляду та напрямів розвитку. Які, при всій своїй багатоманітності, все ж таки не є повністю ізольованими одне від одного, але доповнюють одне одного, формують собою складну та суперечливу, але водночас і синергійну цілісність.

Наприкінці кожного розділу наводяться контрольні питання за темою та короткі тести для перевірки отриманих знань. Список літератури наприкінці посібника складається з переліку використаних джерел – та з окремого списку літератури, рекомендованого тим, хто бажає більш глибоко ознайомитися з деякими із розглянутих у тексті проблем.

Розділ 1.

Моделі університету в ситуації соціальних і інституційних трансформацій науки, економіки та суспільства в цілому

Тематика трансформації університету в контексті післявоєнного відновлення системи вищої освіти України постає історичним шансом здійснити подібне відновлення шляхом радикального оновлення, шляхом розвитку закладу вищої освіти до рівня, що відповідатиме всім новітнім тенденціям у науці, економіці та суспільстві в цілому. На що слід орієнтуватись при визначенні та реалізації програми трансформації вищої освіти?

Як уже зазначалося в «Передмові» до посібника, ідея трансформації та навіть «винаходження вищої освіти заново» походить з робочої програми конференції ЮНЕСКО з питань реформування вищої освіти, яка відбулася у 2022 р. Зокрема, у цьому документі проголошене «оновлення» освіти в напрямі переходу від елітарної, дискримінаційної та інколи навіть відчуженої освіти до такої, яка б забезпечувала права людей і була би справедливою, а також від обмеженої дисциплінарної чи професійної підготовки за визначеними «закритими» програмами до цілісного навчального досвіду, що веде до трансдисциплінарного підходу, до освіти протягом життя, до стійкості, відкритості й толерантності – та врешті решт до такого розуміння місії освіти, за якого остання полягає у формуванні всебічних професіоналів, діячів культури і водночас повноправних громадян⁵. За цією програмою, заклади вищої освіти мають три засадничих місії, як-от: виробництво знання, освічення людей в найбільш широкому сенсі слова та соціальна відповідальність як переклад перших двох місій на мову суспільної дії. Відповідно, для досягнення мети «винаходження заново» система та заклади вищої освіти мають радикально оновити способи свого мислення, спілкування, дії та прийняття рішень.

Яким має бути університет, аби відповідати баченню вищої освіти, «винайдений заново»? Чи можна загалом назвати якусь певну модель, на яку слід орієнтуватися при визначенні стратегій розвитку закладу вищої освіти, або ж ми маємо справу з низкою можливих підходів, що вони доповнюють один одного або ж виступають альтернативними один до одного? На думку С. В. Курбатова, який досліджував у 2010-х роках історичні моделі університету, відповідь на це питання – негативна: «Специфіка сучасного світу робить проблематичною існування цілком органічної для часів модерну ідеальної моделі університету»⁶.

За згаданої доби Модерну (XX ст.) такою ідеальною моделлю виступала насамперед модель *дослідницького університету*, вперше запропонована Вільгельмом фон Гумбольдтом на початку XIX ст. (на прикладі Берлінського університету, що його згодом обрали собі за взірці інші країни, включаючи Україну та США). Основною ідеєю поставала тісна інтеграція освітнього процесу з проведенням наукових досліджень: тим самим закладалися підвалини розуміння двох місій університету XIX–XX століть: навчання та дослідження, тобто виробництво знання та їх поширення.

Слід зазначити, що подібна постановка питання не втрачає своєї актуальності й сьогодні. Зокрема, на думку таких дослідників у галузі вищої освіти, як Філіп Альтбах та Джаміль Салмі, дослідницький університет постає в якості центру сучасної академічної системи, здійснюючи зв'язок між глобальною наукою та академічним життям своєї країни. Саме дослідницькі університети домінують у світових університетських рейтингах – завдяки насамперед наявності висококваліфікованих викладачів. На думку Ф. Альтбаха, характерними рисами успішного дослідницького університету XXI ст. є:

- функціонування в якості складової диференційованої академічної системи, в якій вони займають положення на верхівці ієрархії;
- переважно державна (за винятком установ США та Японії та деяких католицьких університетів) форма власності;

⁵ UNESCO (2022). Beyond Limits. New Ways to Reinvent Higher Education. Working document for the World Higher Education Conference. 18–20 May. P. 11. URL: <https://www.whec2022.org/EN/homepage/Roadmap2030>

⁶ Курбатов С. В. (2014). Феномен університету в контексті часових та просторових викликів. Суми: Університетська книга. С. 185.

- відсутність конкуренції з боку неуніверситетських дослідницьких установ на кшталт академій наук або тісна інтеграція з такими установами;
- високий рівень як заробітної плати викладачів, так і вартості навчання для студентів (при наявності стипендій для обдарованих, але бідних здобувачів освіти);
- адекватне та стабільне фінансування;
- престижність, великий конкурс серед абітурієнтів, незважаючи на високу вартість навчання, отримання прибутку від комерціалізації продуктів інтелектуальної власності та від благодійної допомоги;
- наявність складної та коштовної інфраструктури, від бібліотек і лабораторій до інформаційних технологій, що використовуються⁷.

Як раз у США такі особливості дослідницького університету, як орієнтація на інновації та схильність до комерційної експлуатації результатів досліджень, отримали подальший розвиток у формуванні ще однієї популярної у XX ст. моделі – *підприємницького університету*, закликано адаптувати класичну академічну інституцію до економічних і соціальних реалій доби Модерну. Ідея свого роду симбіозу знання та капіталу та комерціалізації «продукції» закладу вищої освіти⁸ знаходить свій прояв і у формуванні моделі *корпоративного університету* як різновиду моделі університету підприємницького. Якщо останній постає як іпостась класичного – насамперед, європейського – закладу, який намагається налагодити зв'язки з підприємствами та запропонувати на ринку знання та освіти, то корпоративний університет створюється немов би з протилежного боку – як освітній заклад всередині компанії чи корпорації, яка має за мету підготувати кадри та просто людський капітал для самої себе (найчастіше – у США чи в Японії). Йдеться також і про дуальну форму вищої освіти – поєднання освіти з професійною діяльністю на робочому місці.

Втім, при всій, здавалося б, актуальності ідеї реалізації впливу закладу вищої освіти університету як виробника інноваційного знання на економіку та навіть на формування суспільства знань, моделі підприємницького та особливо корпоративного університету виступають вельми суперечливими – як звернення дослідницького та навчального закладу до невласливої йому прикладної сфери діяльності. Звернення, яка загрожує відходом від реалізації університетом його традиційних місій. Ще майже чверть століття тому Стенлі Ароновіч критикував переорієнтацію університетів США з допомоги студентам в опануванні ключовими галузями знання з історії, літератури, науки, філософії та в набутті ними навичок критичного мислення – на «фабрики знань» з вузько спрямованим менталітетом «від коледжу до роботи»: провідні університети країни, на думку дослідника, практично перетворилися на тренувальні філіали великих корпорацій і просто готують студентів до ринку праці⁹.

Подібна постановка питання виявляється ще більш застарілою за доби сьогодення – не в останню чергу завдяки саме розвитку економіки та запровадженню технологічних інновацій. Гарантовано підготувати студента до конкурентоспроможності на сучасному ринку праці практично неможливо вже тому, що цей ринок змінюється занадто вже швидкими темпами. За доби поширення технологій, які засновані на штучному інтелекті, жодний заклад і жодний спеціаліст не може точно спрогнозувати, які саме професії, знання та навички будуть затребувані не те що через 50 чи 20, але певною мірою вже і через п'ять років¹⁰.

Подібна ідея відповідає й уже згаданій тезі про неможливість формулювання для сучасного університету єдиної універсальної моделі, на яку слід орієнтуватися кожному закладу кожної країни при визначенні стратегій свого розвитку. Той сама Філіп Альтбах зазначав, що в умовах масової освіти, можливого зниження інтелектуального рівня середньостатистичного

⁷ Altbach Ph. G. (2011). The Past, Present, and Future of the Research University. In: Altbach Ph. G., Salmi J. (eds.). The Road to Academic Excellence: The Making of World-Class Research Universities. Washington DC: The World Bank. P. 24–25. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/688061468337210820/pdf/The-road-to-academic-excellence-the-making-of-world-class-research-universities.pdf>

⁸ Etzkowitz H. (2013). When Knowledge Married Capital: The Birth of Academic Enterprise. Journal of Knowledge-based Innovation in China, Vol. 5, Iss. 1. P. 44–59.

⁹ Aronowitz S. (2001). The Knowledge Factory: Dismantling the corporate university and creating true higher learning. Boston, MA: Beacon Press.

¹⁰ Dürr A., Furer J. M. (2024). The documentary film “The End of Humanity”. Schwarzfalter. URL: <https://endofhumanity.film>

студента та посилення нерівності у світовому освітньому просторі постає необхідність диверсифікації системи освіти відповідно до запитів ринку та потреб населення¹¹. Мова йде про необхідність для кожного з університетів віднайти свою власну «нішу на ринку» – тобто, мати за взірць для наслідування якусь одну модель із декількох можливих.

Зокрема, в інтерпретації колишнього заступника міністра освіти та науки України, диверсифікація української системи вищої освіти може полягати в тому, що галузеві заклади стануть орієнтуватися на дуальну форму освіти та перетворюються на заклади «фахової вищої освіти»; класичні університети будуть трансформуватися у бік дослідницьких, із перспективою об'єднання чи принаймні тісного співробітництва з інститутами НАН та галузових академій наук; політехнічні інститути рухатимуться в прикладному напрямі підготовці фахівців для високотехнологічних галузей економіки. При цьому найсмутніші сценарії окреслюються для «масових» закладів на кшталт аграрних чи педагогічних університетів, яким у такому майбутньому місця майже не залишається, – на противагу так званим «маленьким престижним університетам», що вони, мабуть, лише й постануть як останні осередки класичної, універсальної освіти, орієнтованої на формування та розвиток особистості, а не просто фахівців¹².

Проте, з такою думкою важко погодитися. Адже саме розвиток особистості постає нагальною потребою вищої освіти в цілому, не залежно від її можливої галузі чи найбільш привабливої моделі: за програмою ЮНЕСКО, про яку вже було зазначено вище, «елітарна» та «закрита» освіта більше не відповідає вимогам сьогодення. Людяність, широта кругозору, здатність до самостійного, критичного, етично виваженого мислення у сфері високих технологій виявляється не менш важливою, аніж у гуманітаристиці чи в публічному управлінні. На порядку денному постає питання про відкриту вищу освіту для кожного – і про трансформацію всіх університетів України відповідно до потреб сьогодення.

Відкрита вища освіта постає при цьому й як освіта *випереджальна*. Сутність якої полягає в забезпеченні змісту освіти на підставі тих чинників, що визначають і прогнозують наявний і подальший соціально-економічний і культурний розвиток науки, економіки та суспільства в цілому. За ідеєю, значна частина навчального часу за такого підходу має відводитися на вивчення нових фундаментальних знань, процесів і технологій. Але оскільки прогнозувати такі інновації у більш або менш віддаленому майбутньому можна лише досить умовно, на перший план має виходити підхід щодо гуманізації вищої освіти. Йдеться про набуття випускниками університетів не вузькопрофесійних знань і навичок (оскільки такі швидко застарівають на сучасному ринку праці та в будь-якому випадку потребуватимуть в майбутньому якщо не повної зміни, то значного оновлення та вдосконалення), а загальнолюдських якостей і компетентностей. Насамперед – критичного мислення, вміння самостійно набувати нових знань і умінь, а значить – бути готовими до праці в умовах сьогоденної індустрії, що стрімко змінюється.

Справа в тому, що, як зазначає зокрема Херші Фрідман, існує значний розрив між академічною підготовкою та вимогами робочого місця. Так, майже три чверті (73%) роботодавців США повідомляють про труднощі з пошуком випускників з необхідними м'якими навичками, включаючи критичне мислення, ефективну комунікацію та активне слухання¹³. Виявляється, що набагато простіше навчити новим навичкам (використанню новітніх технологій) випускника університету, здатного до самостійного мислення та спілкування з іншими, аніж забезпечити набуття вузьким спеціалістом, вихованим за взірцями «закритої освіти», тих саме загальнолюдських якостей.

Загалом, синергія (гармонійне поєднання) розвитку вищої освіти з розвитком економіки та промисловості обертається однобічною та абстрактною поза аналогічною синергією з тенденціями розвитку суспільства в цілому. Ця думка знаходить свій прояв у актуальній у

¹¹ Altbach Ph. G. (2013). The International Imperative in Higher Education. Dordrecht: Sense Publishers. P. 10.

¹² Винницький М. (2022). Як розвивати освіту після війни. Дзеркало тижня, 7 липня. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/jak-rozvivati-osvitu-pislja-vijni.html>

¹³ Friedman H. (2025). The education irony: when college degrees lead to unemployment, mindless thinking, debt, and despair. Academia Mental Health and Well-Being, Iss. 2. DOI: <https://doi.org/10.20935/MHealthWellB7661>

XXI ст. ідеї *третьої місії університету*, пов'язаної з соціальною відповідальністю закладу вищої освіти та реалізацією ідеї його соціального служіння¹⁴. Слід особливо відмітити, що «третя місія» не є чимось цілком незалежним відносно перших двох традиційних місій, але доповнює їх, виступаючи формою їх реалізації, перекладом навчання та наукових інновацій мовою соціальної дії. Зокрема, йдеться про безпосередній внесок у досягнення добробуту спільноти через ініціативи з поширення знань і соціальну залученість, збереження та популяризація культурної спадщини через культурні ініціативи, сприяння культурному та міжнародному академічному обміну через програми мобільності для освіти та проведення досліджень, реалізація вищої освіти для стійкого розвитку суспільства, інтернаціоналізація, навіть просто боротьба проти економічної, соціальної та територіальної нерівності та за підвищення якості життя на всіх рівнях, від локальної громади до людства в цілому. Загалом, університет сприяє соціальному, культурному та економічному розвитку громади та людства шляхом безпосереднього застосування, вдосконалення та використання знань, а також через ініціативи навчання протягом усього життя та дії, що охоплюють населення та всі зацікавлені сторони суспільства¹⁵.

Більше того, сучасний університет може та має позиціонувати себе як осередок не тільки й не стільки економічного чи соціального, але й насамперед людського розвитку. Якщо у 1920-х роках думка іспанського мислителя Хосе Ортега-і-Гассета про те, що місією університету є виховання у випускника не стільки вузьких професійних навичок, скільки загальної культури¹⁶, могла здаватися відірваним від економічних реалій доби Модерну філософуванням; у наші дні й найбільш практичні дослідники вбачають в університеті як чинник зміни культури, цінностей, норм, моделей поведінки студентів¹⁷, зокрема забезпечення повноти особистості та затвердження цінностей рівності, участі, стійкості¹⁸.

Чи відповідають ці нові аспекти діяльності університету можливості сформуванню певну нову модель, альтернативну чи «доповнювальну» щодо класичних? Кароліна Гусман-Валенсуела називає таку модель *трансформаційним університетом* – і характеризує його призначення як заклик вже не до третьої, а навіть до «четвертої» місії, а саме до спільного творення світу стійкого розвитку шляхом реалізації та управління соціально-технічними та екологічними трансформаціями у певному географічному регіоні. За визначенням дослідниці, трансформаційний університет є рефлексивним та критичним: він прагне змінити світ, аби жити за демократичними цінностями свободи, інклюзії, рівності та справедливості. Це університет, який протистоїть наявному статус-кво та поточному стану речей – і просуває як усередині, так і навколо себе рівноправне суспільство, різноманітність бачень і цінностей, надаючи можливість отримати вищу освіту кожному без будь-яких обмежень і сприяючи створенню наукових знань як суспільного блага на користь якомога більшої кількості людей, а не як товару для отримання прибутку¹⁹.

Не менш евристичною є ще одна новітня модель – *екологічного університету*, запропонована в якості нової парадигми вищої освіти Рональдом Барнеттом. Така модель як діалектичний результат еволюції попередніх: дослідницький університет є університетом «у собі», він існує автономно, суто для науки, немовби у башті зі слонової кістки, як класичні та «елітарні» заклади Великої Британії (або ті «маленькі престижні заклади», про які каже дехто з сучасних українських чиновників); прагматично орієнтований підприємницький університет існує «для себе», тобто для підтримки компанії, суто в утилітарних цілях; тоді як екологічний

¹⁴ Нестерова М. О. (ред.). (2025). Третя місія університетів: керівництво з впровадження : Методичний посібник. Суми: Університетська книга. 126 с.

¹⁵ Мелков Ю. О. (2025). Соціальна та інституційна трансформація сучасного університету: досвід Університету Генуї. Університети і лідерство», № 1(19). С. 52–53.

¹⁶ Ortega y Gasset J. (1966). Misión de la universidad. In: Obras Completas, T. IV. Madrid: Revista de Occidente. P. 313–353.

¹⁷ Hrabowski F. A. (2024). The Resilient University: How purpose and inclusion drive student success. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press. P. 3.

¹⁸ Boni A., Lopez-Fogues A., Walker M. (2016). Higher education and the post-2015 agenda: A contribution from the human development approach. Journal of Global Ethics, 12(1), P. 17–28. DOI: <https://doi.org/10.1080/17449626.2016.1148757>

¹⁹ Guzmán-Valenzuela C. (2016). Unfolding the meaning of public(s) in universities: Toward the transformative university. Higher Education, 71(5). P. 673–675. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10734-015-9929-z>

університет існує «для інших», будучи відкритим для всіх та для світу в цілому²⁰. Екологічність розгортається з самої конотації співвіднесення з Універсумом, закладеної в назві закладу: університет може та має піклуватися про такі екосистеми, як знання, соціальні інститути, люди, економіка, навчання, культура та природне середовище. Утворюючи його «глибинну екологію», такі екосистеми спонукають кожний окремий заклад на розробку своїх власних можливостей у сприянні їх добробуту, на пошук широкого тлумачення свого місця у цьому світі як «здійсненої утопії»²¹.

Підсумовуючи окреслені підходи, слід підкреслити, що як «екологічну», так і «трансформаційну» моделі університету, при всій їх новизні та актуальності, не можна розуміти у відриві від більш традиційних моделей дослідницького чи підприємницького університету. Так само як «третя» місія, пов'язана із соціальною відповідальністю та служінням суспільству, аж ніяк не замінює собою попередні місії, забезпечення власне вищої освіти та виробництво знань, але доповнює та збагачує їх, надає їм нового ціннісного виміру, нової мети, – так само й роль університету як фактору суспільної трансформації виступає не окремою його іпостассю, а скоріше якісно новим аспектом розуміння класичного університету, подальшим його розвитком на підставі все тих же класичних цінностей, цінностей культури, цінностей гуманізму.

Табл. 1. Моделі та місії університету

Модель університету	Історична доба	Місія та функції університету
Класичний університет	Починаючи з Середніх віків	Навчання, формування соціальної еліти
Дослідницький університет	XIX ст. та доба Модерну	Навчання, проведення наукових досліджень, розробка інновацій
Підприємницький університет / корпоративний університет	XX ст.	Навчання, тренування фахівців, підготовка до ринку праці, формування людського капіталу
Трансформаційний / екологічний / відкритий університет	XXI ст.	Навчання, проведення наукових досліджень, формування екосистеми громадянського суспільства, виховання екологічних цінностей, забезпечення соціальних трансформацій

11

Контрольні питання

- 1) В чому полягає ідея сучасної трансформації вищої освіти та які її основні напрями?
- 2) Чи можлива сьогодні єдина універсальна модель університету?
- 3) Що таке «дослідницький університет»?
- 4) Що таке «підприємницький університет»?
- 5) В чому може полягати місія сучасного університету?
- 6) Яка модель університету може відповідати ідеї його соціальної відповідальності?
- 7) Чи є утопічною ідея «екологічного університету»?

Тести

1. Ідею дослідницького університету висунув:
 - а) Олександр фон Гумбольдт

²⁰ Barnett R. (2011). The coming of the ecological university. Oxford Review of Education, 37(4). P. 439–455. DOI: <https://doi.org/10.1080/03054985.2011.595550>

²¹ Barnett R. (2018). The Ecological University: A Feasible Utopia. L., N.Y.: Routledge. P. 9–10. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315194899>

- б) Вільгельм фон Гумбольдт
- в) Михайло Винницький
- г) Хосе Ортега-і-Гассет

2. Які моделі університету формувалися дослідниками?

- а) Дослідницький, комерційний, академічний
- б) Корпоративний, навчальний, лабораторний
- в) Дослідницький, підприємницький, корпоративний
- г) Державний, недержавний, приватний

3. «Третя місія» університету полягає в ідеї:

- а) Реінституціоналізації науки в суспільстві
- б) Підвищенні престижу вищої освіти за доби сьогодення
- в) Безоплатного університетського навчання
- г) Соціальної відповідальності та соціального служіння

4. Як називається спосіб трансформації освіти для ХХІ ст. у програмі ЮНЕСКО?

- а) Оновлення вищої освіти
- б) Винаходження вищої освіти заново
- г) Перетворення вищої освіти
- д) Розвиток корпоративного університету

5. Освіта, сутність якої полягає в орієнтації на майбутнє, називається:

- а) Випереджальна
- б) Футуристична
- в) Перспективна
- г) Прогностична

Розділ 2

Моделі співпраці університетів і громад у контексті післявоєнного відновлення України

В умовах війни на території України активізувався суспільний запит на встановлення тісних партнерств закладів вищої освіти (ЗВО) з представниками локальних спільнот – територіальних громад. Така суспільна потреба і здатність університетів на неї реагувати стала можливою через усвідомлення та зміну політик і стратегій розвитку університетів та їх ролі і місці у житті українського суспільства – громад, регіонів та в цілому країни – й демонструє вихід освітніх установ на нові (вищі) шаблі інституційних перетворень та переосмислення суспільної значимості.

Видимий фокус змін набув ознак трансформаційної діяльності, яка «не є шаблонною для університетських установ, а навпаки, відбувається за власними сценаріями розвитку ЗВО й реалізується через використання базових принципів, які вибудовують каркас змін та нововведень на рівні інституції, що підтримується університетськими спільнотами і транслюється у простір територіальних об'єднань. Ключовими принципами реалізації трансформаційних (новаторських) змін є: демократизм, довіра, відповідальність, соціальна справедливість, різноманітність, зокрема культурна, глобальна та глокальна солідарність, відкритість, багаторівневність, інклюзія, соціальне служіння, всеосяжність, людино- та студентоцентризм та ін.»²²

Без сумніву, в основі співпраці між університетами та громадами закладено *ключовий принцип партнерства* як одного з різновидів взаємообумовлених дій між двома чи більше суб'єктами, що ґрунтується на взаємовигідності, рівноправності та спільній відповідальності. До ключових ознак партнерства університетів і громад варто віднести:

- *добровільність*, засновану на спільному та одноосібному рішеннях сторін здійснювати співпрацю;
- *рівноправність*, яка надає право кожній із сторін бути виразником спільноти (чи то університетської, чи то територіальної);
- *взаємовигідність* вказує на можливість партнерам мати свої інтереси, що вписуються у формат взаємообумовленої користі для усіх сторін;
- *відповідальність*, яка бачиться як спільне чи пропорційне виконання зобов'язань за очікувані результати.

Коли мова йде про *університети та громади*, партнерство набуває особливого соціального значення і проявляється через:

- *освітню місію*, яку реалізують університети як центри надання знань і формування професійних навичок, необхідних представникам громади для реалізації планів локального розвитку;
- *соціальну інтеграцію*, спрямовану на підтримку громад у вирішенні актуальних локальних проблем, пов'язаних із соціально-економічним, демографічним та історико-культурним розвитком;
- *практичну користь представникам обох сторін*, коли студенти та викладачі залучаються до реальних проєктів, що зміцнюють зв'язок між теорією та практикою на користь локальної спільноти;
- *інновації та розвиток*, що зорієнтовані на виконання чітко окреслених дій (університети пропонують наукові дослідження, громади – локальний досвід і потреби), а разом вони створюють нові моделі розвитку;
- *соціальну згуртованість*, яка допомагає будувати довіру між академічними інституціями та громадянами, формуючи відчуття спільної причетності до справи та відповідальності за її реалізацію.

²² Гаврилюк А. Теоретичні та методичні засади трансформаційної діяльності університетів як осередків сприяння стійкому розвитку громад і регіонів // Мелков Ю.О. (ред). Розвиток університетів: теоретичні та методичні засади забезпечення синергії соціальних і інституційних трансформацій вищої освіти, науки та економіки : монографія. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2024. С. 52

Поступове поширення в Україні освітнього тренда, що активізує соціальну роль ЗВО у житті суспільства, окреслене ученими як третя місія університетів, напряду впливає на втілення нової парадигми розвитку вищої освіти у світі²³²⁴ – партнерства університетів із громадами. Ця тематика все активніше набуває дослідницького інтересу та деінде проявляється через окремі інструменти втілення серед українських ЗВО.

У процесі попередніх авторських досліджень визначено, що це питання викликає жвавий інтерес як у зарубіжних, так і в українських вчених, що дозволило узагальнити та представити *теоретичну модель різновидів партнерства університетів і громад*²⁵. Вона вказує на можливі практики поширення такої співпраці в Україні та застосування її у діяльності ЗВО.

Здійснимо їх коротке узагальнююче представлення, опираючись також на результати експертного опитування на тему «Політики і стратегії розвитку закладів вищої освіти у контексті післявоєнного відновлення України», проведеного у травні–червні 2025 р. серед 135-ти науково-педагогічних і адміністративних працівників провідних українських ЗВО із різних регіонів країни²⁶.

Респондентам на вибір було запропоновано обрати кілька моделей співпраці ЗВО з громадами (стихійного трансферу, трансформаційну, соціального служіння та прогромадського університету), які можуть бути найбільш прийнятними в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення та які вже застосовуються в діяльності університетів.

Результати теоретичного аналізу наукових зарубіжних та українських джерел та експертного опитування вказали на поєднання теорії і практики у питаннях застосування найбільш поширених та практико орієнтованих моделей співпраці ЗВО та громад (див. Рис. 1). Коротко оглянемо їх.

Рис. 1. Модель різновидів партнерства університетів і громад (теоретичний аспект). Розроблено авторкою на основі аналізу джерельної бази, використаної при підготовці розділу (URL: <https://view.genially.com/673f038cab5347ea56e2ec62/interactive-content-model-riznovidiv-partnerstva-unversitetiv-i-gromad>)

²³ Tripp M., Sinozic T., Smith H. The Role of Universities in Regional Development: Conceptual Models and Policy Institutions in the UK, Sweden and Austria. Lund University: CIRCLE Centre for Innovation Research, Lund University 2014, 36 p. URL: https://wp.circle.lu.se/upload/CIRCLE/workingpapers/201413_Tripp_et_al.pdf

²⁴ Goddard J., Hazelkorn E., Kempton L., Vallance P. Postscript: the civic university as a normative model? *The Civic University: The Policy and Leadership Challenges*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2016. P. 298–307.

²⁵ Гаврилюк А. Теоретичні та методичні засади трансформаційної діяльності університетів як осередків сприяння стійкому розвитку громад і регіонів // Мелков Ю.О. (ред). Розвиток університетів: теоретичні та методичні засади забезпечення синергії соціальних і інституційних трансформацій вищої освіти, науки та економіки : монографія. С. 52

²⁶ Ворона В. О., Гаврилюк А. М., Мелков Ю. О., Зінченко В. В., Вітренко Ю. М. Політики і стратегії розвитку закладів вищої освіти у контексті післявоєнного відновлення України (результати експертного опитування) : Препринт. Zenodo, 2025. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17357447>

Модель стихійного трансферу університету до локальної спільноти передбачає спорадичні (непостійні) активності ЗВО у вирішенні питань місцевого значення, які проявляються через поодинокі спільні заходи-урочистості, наукові конференції, волонтерські проекти, благодійні акції, інші комунікативні практики. Такі заходи засвідчують про закладання початкових основ обміну спільним баченням партнерської взаємодії та є проявом соціокультурної інтеграції університетів у життя громади²⁷.

Це підтвердили й експерти, які віддають на користь цієї моделі як такої, що може бути застосована у перспективі, – лише 8,9 % (12 осіб) та 14,8% (20 осіб) вказують, що вона вже застосовується в Україні²⁸. Вірогідно, запропонована модель може слугувати майданчиком для пошуку більш оптимальних варіативних моделей співпраці.

Модель соціального служіння можна вважати новаторською для українських університетів: вона перш за все базується на формуванні системної взаємодії ЗВО з місцевою громадою (на відміну від попередньої) через конкретизоване вирішення актуальних для локальної спільноти соціальних проблем (розробка планів місцевого розвитку, проведення відкритих та публічних лекцій викладачами університету, соціальне проєктування тощо), які в сукупності й створюють громадську уяву про університет як майданчик для комунікації між різними спільнотами регіону²⁹. *Модель соціального служіння* в умовах воєнного стану набуває поступового поширення в Україні, тому в ході опитування 32,6% (44 особи) вважають, що вона вже застосовується, а 38,5% (52 особи) вбачають у ній перспективу для співпраці ЗВО з громадами.

• *Модель прогромадського університету* належить до однієї з найновітніших у рамках реалізації третьої місії та вказує на зростання ролі у суспільстві ЗВО як інституції зі соціальною відповідальністю, що збільшується³⁰, зі здатністю сприяти суспільному благу через громадянську участь³¹, мати різні форми, вектори та прояви практичної реалізації (науково-дослідний, просвітницький, соціокультурний, етичний, економічний виміри, соціальна підтримка студентів та співробітників, розвиток суспільного діалогу, благодійність та волонтерство, інтернаціоналізація тощо)³².

За результатами експертного опитування ця модель посіла друге місце і 51,9% (70 осіб) вважають її такою, що вже застосовується в Україні для встановлення партнерств з локальними спільнотами, а 49,6% (67 осіб) вбачають у ній перспективність не тільки в умовах війни, а й у післявоєнному відновленні.

Перше місце у рейтингу результатів експертного опитування належить *трансформаційній моделі*, якій віддали 85 своїх голосів (63%) за її перспективність поширення у межах країни і яка на думку 70 осіб (51,9 %) вже застосовується українськими ЗВО. Ця модель вважається однією з найефективніших у процесі формування взаємодії між університетом та локальними спільнотами. У ній ЗВО відводиться роль не тільки освітньої та наукової установи, а також і середовища, простору, де здійснюються новітні наукові розробки, спрямовані на зміну життєдіяльності мешканців регіону, їх уявлень, дискурсу, ідентичності, практик взаємодії³³.

Разом із тим, варто звернути увагу на інші різновиди моделей співпраці ЗВО з громадами, які мають місце в дослідженнях українських та зарубіжних вчених.

²⁷ Хлебик С. Р., Литвиненко В. В. Світова практика використання науково-практичного потенціалу ВНЗ у громаді. *Вісник Чернівецького національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 2018. Вип. 150. С. 147.

²⁸ Ворона В. О., Гаврилук А. М., Мелков Ю. О., Зінченко В. В., Вітренко Ю. М. Політики і стратегії розвитку закладів вищої освіти у контексті післявоєнного відновлення України (результати експертного опитування) : Препринт. Zenodo, 2025. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17357447>

²⁹ Хлебик С. Р., Литвиненко В. В. Світова практика використання науково-практичного потенціалу ВНЗ у громаді. С. 148.

³⁰ Калашнікова С., Литовченко О. Аналіз провідного вітчизняного досвіду реалізації соціальної відповідальності університету як інструменту розвитку місцевої громади у мирний час та в умовах війни // Калашнікова С., Оржель О. (ред.). Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо реалізації соціальної відповідальності університетів під час конфліктів, воєнних дій та повоєнного відновлення : аналітичні матеріали, 2022. С. 30-61. URL: <https://doi.org/10.31874/978-617-7644-56-8-2022>

³¹ Goddard J., Kempton L. The Civic University: Universities in leadership and management of place. Newcastle University. 2016. P. 53. URL: <https://www.ncl.ac.uk/media/wwwnclacuk/curds/files/university-leadership.pdf>

³² Трофименко А. В. Від соціальної відповідальності до «Civic University»: кейс Маріупольського державного університету. *Університети та лідерство*, 2023. № 16. С. 48–65. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2023-16-48-65>

³³ Там само.

До уваги – *модель соціального підприємництва* в університетах, що ґрунтується на переорієнтації освітньої, наукової, суспільної діяльності в рамках реалізації третьої місії університетів і наданні нового виду суспільних послуг, які базуються на здобутті навичок соціального підприємництва здобувачами, а також на наданні експертної підтримки суб'єктам соціальної підприємницької діяльності, органам публічного управління та громадам, які впливають на формування нового соціального бренда університетської установи шляхом активного взаємозв'язку з локальними спільнотами, залученням населення до самодопомоги та самоврядування³⁴.

Варто зауважити, що науковці з Великої Британії, Швеції та Австрії виокремили також інші моделі співпраці ЗВО з громадами³⁵, серед яких:

- *підприємницька модель* (зорієнтована на комерціалізацією знань, захист та просування наукових розробок університету до локальної спільноти);
- *партнерська модель* (вбачає співпрацю університетів з промисловими підприємствами через проведення спільних наукових досліджень й упровадження їх результатів на локальних підприємствах; створення регіональних кластерів, інноваційних інкубаторів тощо);
- *новаторська модель по виробництву знань* ґрунтується на вирішенні гострих соціальних проблем локальних спільнот із залученням широкого кола ненаукових стейкхолдерів;
- *проактивна модель інтеграції університету* є взаємопроникливою у політичні, соціальні, економічні, громадські процеси розвитку локальних спільнот.

Варто підкреслити, що представлений у теоретичній моделі перелік не є вичерпним і може бути доповнений та використаний українськими ЗВО із урахуванням специфіки соціальних, освітніх, культурних та інших територіальних особливостей локальних спільнот. Проте незмінним залишається факт залучення громади до вищої освіти, який можна визначити як процес, що передбачає можливість університетами задовольняти суспільні потреби у партнерстві зі своїми зовнішніми спільнотами³⁶.

Окрему складову вивчення та реалізації моделей співпраці надають проєкти Еразмус+ (КА2. Розбудова потенціалу у сфері вищої освіти), що реалізуються в Україні та за кордоном. Доречно згадати дослідницький проєкт UNICOM (2023–2027), що реалізується в Україні у партнерстві з університетами Італії, Чехії, Латвії та Швеції і спрямований на пошук нових векторів співпраці університетів з громадами. Загальна мета проєкту зорієнтована на «підвищення соціальної ролі університетів шляхом посилення взаємодії між ЗВО та громадами й розробка на цій основі національної політики з підтримки третьої місії університетів та забезпечення соціальної згуртованості, адаптивності, стійкості та процвітання в Україні»³⁷.

Важливим є підготовка фахівців, здатних реалізовувати базові засади партнерств із ЗВО на рівні локальних спільнот та ЗВО. З цією метою за участі громад та університетів із Бельгії, Хорватії, Ірландії та Іспанії реалізується проєкт «SPACE: Підтримка фахівців та науковців для залучення громад до вищої освіти» (2023–2026 рр.)³⁸, розроблений та пілотований консорціумом університетів із європейських країн та локальних спільнот задля напрацювання інструментарію ресурсів, які сприятимуть закріпленню, поглибленню та посиленню партнерств.

Серед них: *таблиця планування партнерств* (інструмент для рефлексії, який допомагає партнерам розробляти нові види співпраці шляхом спільного врахування ключових елементів структури між ЗВО та громадами, цінностей та очікувань); *опитувальник щодо оцінки існуючих партнерств* (структурований інструмент самооцінки, що дозволяє партнерам оцінити якість та функціонування існуючого партнерства); *структура партнерського діалогу* (набір керівних

³⁴ Романовський О. О. Феномен підприємництва в університетах світу. Вінниця: Нова Книга, 2012. С. 206–210.

³⁵ Tripp M., Sinozic T., Smith H. The Role of Universities in Regional Development: Conceptual Models and Policy Institutions in the UK, Sweden and Austria.

³⁶ Farnell T. Community engagement in higher education: trends, practices, and policies. NESET report. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, p. 93. DOI: <https://doi.org/10.2766/071482>

³⁷ UNICOM: Університет – Громади: посилення співпраці (2023–2027 рр.). URL: <https://unicom.community/>

³⁸ SPACE: Підтримка фахівців та науковців для залучення громади у вищій освіті (2023–2026 рр.). URL: <http://www.community-engagement.eu/space>

питань для сприяння поглибленим обговоренням між партнерами, вивчаючи сильні сторони, проблеми та сфери для вдосконалення); *шаблон звіту про опитування та інші інструменти* (формат звітності для структурованого узагальнення результатів опитування та висновків діалогу, що сприяє інституційній рефлексії та подальшим діям)³⁹.

- Досить прогресивною для реалій воєнного часу в Україні вважаємо *модель прогромадського університету* (згадувану вище), яка ідентифікується як *civic university* (відхід від академічної моделі до моделі активного учасника суспільного життя). В нинішніх умовах «переосмислення *civic university* як явища відбувається паралельно із переосмисленням ролі вищої освіти та ролі університету / ЗВО»⁴⁰, є свідченням «зростання соціальної ролі університетів, що пов'язане з включенням соціальної відповідальності до орієнтирів ЗВО та системним баченням розвитку соціального напрямку, що перетворюється на невід'ємну частину місії ЗВО, його інституційного розвитку та діяльності»⁴¹.

Прогромадський університет не має чіткого кордону з суспільством, передбачає активну взаємодію з локальною спільнотою та усвідомлює вплив місця розташування ЗВО на свою унікальну ідентичність, розуміння своєї місії за межами університету, необхідності прозорості та підзвітності своєї діяльності, використання сучасних методів комунікації зі світом тощо⁴².

Українські дослідниці О. Оржель, С. Калашнікова, О. Литовченко, А. Трофименко та ін. зазначають, що прогромадський університет є «впізнаваним та інтегрованим у громаду, працює для громади і разом з громадою»; тісно взаємодіє з органами публічного управління, комунальними і приватними підприємствами, представниками бізнес-структур та громадського суспільства; опікується питаннями сталого розвитку територій, зеленими технологіями та енергозбереженням, займається підтримкою інноваційних технологій; робить посилені акценти на громадянській освіті молоді та дорослих; має розвинену мережу партнерів для організації студентської практики, працевлаштування; створює додаткові фінансові можливості для громади тощо⁴³.

Разом із тим, варто врахувати застереження, що виникають при формуванні інституційних засад прогромадського університету, пов'язаних із системною відсутністю фінансування таких партнерств; тривалою неусвідомленістю громадами користі від такої співпраці та формуванням довіри.

Звісно, на сьогодні в Україні лише напрацьовується інструментарій, який міг би сприяти поширенню цієї та інших моделей співпраці університетів і громад, їхній прогресивний вплив на суспільний розвиток, і зокрема, на процеси двохсторонньої співпраці. Однак вважаємо, що практичні інструменти, розроблені під час реалізації дослідницьких проєктів UNICOM та SPACE, можуть слугувати базовим підґрунтям для такої місії. Серед ключових принципів та ознак найперше варто опиратися на такі принципи у діяльності:

- *соціальну відповідальність* як найвищий прояв у характеристиці моделі *civic university* та інших, яка постає домінуючою соціальною роллю ЗВО в житті суспільства⁴⁴ та яка враховується при розробці освітніх програм та наукових дослідженнях, що відповідають запитам локального ринку праці та соціальним викликам;

³⁹ Farnell T., Culum Ilic B., Fox C. Komac, I. Lopez Dominguez L., Mudri M., van Keulen, A. *Partnerships that Work: Resource Kit for University—Community Collaboration*. Zagreb: Institute for the Development of Education, 2025. P.30.

⁴⁰ Оржель О. Модуль 1 – Роль університету у контексті суспільних трансформацій. Сесія 3 – Прогромадський університет. Проєкт Світового Банку «UIHERP – Ukraine Improving Higher Education for Results Project», 2025. 32 с.

⁴¹ Калашнікова С., Литовченко О. Аналіз провідного вітчизняного досвіду реалізації соціальної відповідальності університету як інструмент розвитку місцевої громади у мирний час та в умовах

⁴² Goddard J., Kempton L. *The Civic University: Universities in leadership and management of place*. Newcastle University, 2016. P. 13. URL: <https://www.ncl.ac.uk/media/wwwnclacuk/curds/files/university-leadership.pdf>

⁴³ Оржель О. Модуль 1 – Роль університету у контексті суспільних трансформацій. Сесія 3 – Прогромадський університет. Проєкт Світового Банку «UIHERP – Ukraine Improving Higher Education for Results Project». 32 с. Калашнікова С., Литовченко О. Аналіз провідного вітчизняного досвіду реалізації соціальної відповідальності університету як інструмент розвитку місцевої громади у мирний час та в умовах війни // Калашнікова С., Оржель О. (ред.), Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо реалізації соціальної відповідальності університетів під час конфліктів, воєнних дій та повоєнного відновлення : аналітичні матеріали, 2022. С. 30-61. URL: <https://doi.org/10.31874/978-617-7644-56-8-2022>; Трофименко А. В. Від соціальної відповідальності до «Civic University»: кейс Маріупольського державного університету. *Universities and Leadership*, 2023. № 16. С. 48–65. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2023-16-48-65>

• *відкритість*, що забезпечується здатністю ЗВО стати публічним простором, в якому створюються умови для прогромадської активності, соціальної згуртованості тощо, доступної для мешканців громади;

• *сервісне навчання (Service Learning)*, що дозволяє формувати навчальний процес із урахуванням потреб громади (практики, стажування, опитування, комунікаційні заходи тощо);

• *партнерство на рівних*: громада не є об'єктом «допомоги», вона є повноправним партнером у формуванні стратегії розвитку ЗВО.

Підводячи підсумки, зазначимо, що у післявоєнному відновленні України співпраця університетів і громад може стати одним із ключових пріоритетів локального розвитку та драйвером соціальної згуртованості. Вона дозволяє поєднати академічні знання з практичними потребами суспільства, створюючи стійкі моделі співпраці, формуючи нову культуру взаємодії, в якій університети стають агентами змін у локальних спільнотах, що у сукупності сприяє зміні парадигми сучасного розвитку вищої освіти на засадах громадоорієнтованості.

Контрольні питання

1. Які ключові принципи лежать в основі трансформаційної діяльності університетів у співпраці з громадами?
2. У чому полягає соціальне значення партнерства між університетами та територіальними громадами?
3. Як освітня місія університетів реалізується у взаємодії з локальними спільнотами?
4. У чому ключова відмінність моделі стихійного трансферу університету до громади від моделі соціального служіння?
5. У чому полягає сутність моделі прогромадського університету (Civic University)?
6. Як університети можуть сприяти інноваціям та розвитку локальних спільнот?

Тести

1. Який принцип є ключовим у партнерстві університетів і громад?

- а) Конкуренція
 - б) Партнерство на основі взаємовигідності та рівноправності
 - в) Ієрархічне підпорядкування
 - г) Одностороння вигода
2. Що характеризує модель стихійного трансферу?

- а) Системна взаємодія з громадою
 - б) Спорадичні та непостійні активності університету
 - в) Формування планів місцевого розвитку
 - г) Інтернаціоналізація освітнього процесу
3. Яка модель співпраці університетів і громад отримала найбільшу підтримку українських експертів у 2025 р.?

- а) Модель соціального служіння
 - б) Модель прогромадського університету
 - в) Трансформаційна модель
 - г) Модель стихійного трансферу
4. У чому полягає особливість моделі соціального служіння?

- а) Участь у поодиноких урочистостях
 - б) Конкретне вирішення актуальних соціальних проблем громади
 - в) Комерціалізація знань
 - г) Виключно науково-дослідний вимір

5. Яка зі згаданих моделей максимально зорієнтовано на розробку інновацій та їх упровадження в громадах?

- а) Модель прогромадського університету
- б) Трансформаційна модель
- в) Модель соціального підприємництва
- г) Проактивна модель інтеграції університету

Розділ 3.

Моделі університету для стійкого розвитку у контексті цифровізації і штучного інтелекту

Інтеграція штучного інтелекту у сферу освіти – це тенденція, що швидко зростає та потенційно може революціонізувати те, як ми вчимося і викладаємо. Штучний інтелект може бути застосований у різних галузях освіти, таких як персоналізоване навчання, управління, оцінювання та репетиторство. Однією з найбільш значних переваг штучного інтелекту для освіти виступає його здатність персоналізувати навчання кожного студента: алгоритми штучного інтелекту можуть створювати персоналізовані навчальні програми, котрі відповідають індивідуальним потребам. Штучний інтелект має потенціал для значного підвищення ефективності та точності формувальних оцінок, а також може допомогти в управлінні закладами вищої освіти, звільняючи час викладачів та персоналу, щоб зосередитися на важливих завданнях. Ще одна сфера, в якій штучний інтелект значно впливає на освіту, – це розробка ігрового процесу навчання: створення інтерактивних ігор, які змушують студентів критично мислити та вирішувати проблеми.

Разом із тим, аналіз наявних і потенційних трансформацій у суспільстві, пов'язаних із застосуванням технологій, заснованих на штучному інтелекті, демонструє й низку недоліків та ризиків, що можуть бути результатом запровадження таких технологій у сфері освіти. Так, однією з головних проблем штучного інтелекту у вищій освіті є конфіденційність та безпека даних студентів: необхідність забезпечити захист цих даних від несанкціонованого доступу та неправильного використання. Ще однією проблемою штучного інтелекту у вищій освіті є ризик упередженості та дискримінації, несправедливого і нерівноправного поводження зі студентами. Тому до інтеграції штучного інтелекту в освіту слід підходити з обережністю, дотримуючись балансу між його перевагами та недоліками, щоб гарантувати, що він принесе користь студентам і системі освіти в цілому.

Освіта та наука відіграють ключову роль у баченні та розвитку справедливого, мирного і стійкого суспільства (світового, континентального, регіонального та національного масштабів). Освіта є однією з вирішальних передумов виконання глобальної стратегії ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» («Agenda 2030»)⁴⁵. «Agenda 2030» формує практичні завдання для урядів задля трансформації системи освіти («Освіта для стійкого розвитку»). Освітні установи повинні трансформуватися та вдосконалюватися як інституції, котрі мають створювати і зміцнювати безпечне, ненасильницьке, інклюзивне та ефективне навчальне середовище для всіх членів соціуму.

Зараз загальна суспільна ситуація у сферах науки, освіти, управлінні ними, змінюється завдяки двом революціям, що йдуть одночасно: розвиток комп'ютерної науки (розквіт машинного навчання, штучний інтелект) і розвиток біології, зокрема нейробіології. Освіта наразі відстає від цифровізації, і необхідно докласти більше зусиль, щоб скористатися інструментами та сильними сторонами нових технологій, одночасно вирішуючи проблеми щодо можливих зловживань, таких як кібервтручання та проблеми конфіденційності. Зростає потреба в цифровій грамотності та критичному мисленні не тільки молодих студентів, але й у людей старшого покоління.

Цифровізація освіти радикально змінила традиційні методи викладання та роль студентів в освітньому процесі. Сучасне покоління, виховане в середовищі постійної взаємодії з алгоритмами – від систем рекомендацій у стримінгових сервісах до інтелектуальних голосових асистентів – демонструє не тільки готовність, але й нагальну потребу в інструментах, які дозволяють керувати своїм навчанням. У цьому контексті прогностичний аналіз вже не є виключно інструментом управління для університетів, але стає частиною особистих освітніх стратегій студентів. Раніше він використовувався переважно адміністраторами та викладачами для прогнозування ймовірності відрахування студентів, виявлення слабких місць у навчанні та розробки програм втручання. Однак, прогностичний аналіз може бути корисним і для самих

⁴⁵ Організація Об'єднаних Націй (2015). Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. URL: https://files.acquia.undp.org/public/migration/ua/Agenda2030_UA.pdf

студентів, надаючи їм можливість не просто переглядати дані про себе як архівну статистику, але сприймати їх як динамічну модель майбутнього, змінюючи підхід до навчання. Замість того, щоб залишатися пасивними отримувачами освітніх послуг, студенти стають відповідальними агентами, які свідомо керують своєю академічною траєкторією.

Сучасні освітні платформи вже надають студентам доступ до особистої аналітики, яка включає не тільки графіки успішності, але й більш складні моделі, що прогнозують підсумкові оцінки, виявляють прогалини в знаннях та візуалізують вплив їхньої активності на результати навчання. Це дозволяє студентам ефективніше керувати своїм навчанням, розуміючи, які конкретні дії можуть призвести до бажаних результатів. Це вимагає високого рівня цифрової грамотності та навичок самоаналізу, які формують основу сучасної освіти, орієнтованої на розвиток здатності до самонавчання.

Прогностичний аналіз є не тільки технологічним інструментом, але й освітнім ресурсом, який сприяє метакогніції та розвитку відповідальності за власний розвиток. Однак, використання прогностичного аналізу студентами піднімає важливі етичні та психологічні питання, такі як те, як відображати прогнозовані результати, не демотивуючи студентів. Як забезпечити баланс між інформуванням та навіюванням? Ці питання вимагають продуманого педагогічного та технологічного архітектури для систем, що надають аналітику. Прогностичний аналіз в освіті має значний вплив не тільки на академічну успішність студентів, але й на їхній психологічний стан. Психологічний аспект прогностичного аналізу пов'язаний з можливістю точніше прогнозувати потреби студентів, що допомагає зменшити стрес та покращити їхню мотивацію. Важливо зазначити, що студенти часто стикаються з різними психологічними бар'єрами, такими як тривога перед іспитами, страх невдачі чи занепокоєння соціальною ізоляцією. Прогностичний аналіз допомагає виявляти студентів, які можуть мати труднощі в навчанні, та надавати підтримку на основі цих даних, тим самим мінімізуючи психологічний тиск⁴⁶. Наприклад, якщо система виявляє, що студент має труднощі з виконанням домашніх завдань чи пропускає заняття, викладачі можуть запропонувати додаткові консультації чи ресурси, зменшуючи стрес і допомагаючи студентові відчувати підтримку, а не забуття чи відкидання. Крім того, прогностичний аналіз допомагає виявляти студентів, які, попри академічні труднощі, можуть бути схильними до надмірної самокритики. Прогнозування їхньої поведінки та успішності допомагає не тільки виявляти ці проблеми, але й пропонувати втручання, спрямовані на підвищення впевненості та самооцінки. Це, у свою чергу, покращує їхній психологічний добробут, посилює мотивацію та призводить до кращих результатів. Прогностичний аналіз в освіті також сприяє створенню більш індивідуалізованих планів навчання, дозволяючи студентам працювати у своєму темпі. Це зменшення навантаження та збільшення контролю над навчальним процесом також має значну психологічну цінність, оскільки зменшує стрес та підвищує залученість студентів⁴⁷. Таким чином, прогностичний аналіз не тільки допомагає покращити академічну успішність, але й служить важливим інструментом для покращення психологічного стану студентів, зменшення стресу та підвищення мотивації до успіху. Прогнози повинні сприйматися не як вирок, але як інструмент для перенаправлення.

Цей процес також включає перерозподіл відповідальності в освітньому процесі, де університети надають студентам доступ до інструментів для аналізу та моделювання їхнього успіху, ефективно делегуючи деякі функції управління. Викладачі стають менторами, а не контролерами, підтримуючи студентів у прийнятті рішень на основі даних. Також важливо зазначити, що прогностичний аналіз має велике значення для освітніх систем з обмеженими ресурсами, таких як у бідних та слаборозвинених країнах. У цих країнах прогностичний аналіз може стати ключовим інструментом для покращення якості освіти та зменшення освітньої нерівності. Він може використовуватися для раннього виявлення студентів у ризик, оптимізації навчальних програм та курсів.

⁴⁶ Eynon R., Gambino L. (2017). Exploring the potential of learning analytics to improve student retention. *Journal of Educational Data Mining*. 2017. Vol. 9, No. 1. P. 12–29.

⁴⁷ Sclater N. (2014). Learning analytics: the landscape and the potential. *EDUCAUSE Review*. Vol. 49, No. 1. P. 40–51.

Багато дослідників відзначають, що вже зараз відбувається впровадження «surveillance capitalism» («капіталізм стеження/нагляду») – термін, введений професором Гарвардської школи бізнесу Сошаной Зубофф в однойменній книзі⁴⁸. Основна ідея виходить із назви – ми живемо в економіці, у якій нагляд за її учасниками у формі постійного збору даних є невід’ємною складовою (це стосується і соціальних мереж). «Наглядовий капіталізм був придуманий у Google у 2001 році», – каже Зубофф у своєму інтерв’ю редакції журналу *Surveillance & Society*⁴⁹. Відповідно до її точки зору, саме у 2000-х в Google усвідомили важливість даних користувача, які можна використовувати не тільки для поліпшення користувацького досвіду, але і для продажу реклами. Безперервний потік товарів та послуг у наших соціальних мережах для Zuboff не нешкідливий маркетинговий хід. Навпаки, він загрожує людській свободі та автономії.

Так, у своїй статті «Боротьба за цифровий суверенітет: що це таке і чому це має значення, особливо для ЄС» науковий співробітник Оксфордського інституту інтернет-дослідників Лучано Флоріді висловлює, серед інших, тезу про те, що майбутнє цифрового регулювання буде зав’язане на взаємодії політичної влади національних держав та влади великих технологічних корпорацій. Флоріді також намічає низку можливих траєкторій, за якими цифровий суверенітет може бути знову набутий у контексті ЄС, враховуючи відносини між наднаціональним і національним рівнями управління⁵⁰.

Складні відносини між корпораціями та державами – лейтмотив великої кількості новин про все цифрове, від питання про дані та Інтернет речей до 5G та алгоритмів. Проте з тим, як Флоріді ставить питання цифрового суверенітету – з’ясування стосунків між політичною та корпоративною владою, – є певна проблема. А саме: він описує ситуацію, актуальнішу якраз для західних країн, в юрисдикціях яких такі компанії розташовані. Але якщо ваша держава не належить до таких країн, то ваші можливості залучитися до великого протистояння між політичною та корпоративною владою значно змінюються. Це відбувається просто тому, що влади над цими компаніями у вас немає, чи майже немає, нехай і вирішення проблеми в масштабі західних країн для вас матиме наслідки.

Офіційно завдання різноманітних форм контролю та аналізу з боку ШІ – захистити населення від потенційних зовнішніх загроз. Виходить, що турбота про нашу безпеку буде доручена певним алгоритмам. Вони за закладеними в них розробниками параметрами судитимуть про те, хто становить небезпеку, а хто ні.

Наскільки справедливі, упереджені та точні ці алгоритми? Де, хто і як обробляє ці дані? Хто має доступ до них?

Знайти відповіді на ці запитання намагаються експерти з усього світу. Законодавство різних країн дуже по-різному реагує на дивовижні можливості систем ШІ-спостереження та контролю. У Європейському Союзі було представлено «Проект Регламенту ЄС зі штучного інтелекту» (повна назва «Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union legislative acts (COM(2021) 206)»⁵¹. Експерти вважають, що цей документ може зробити такий саме фурор у правовому регулюванні штучного інтелекту, як це зробив «Європейський регламент про захист персональних даних» (GDPR) у 2018 році. Нова пропозиція до регламенту, крім ШІ, регулює і питання, пов’язані з системою розпізнавання осіб.

Проект Регламенту ЄС зі штучного інтелекту встановлює різні ступені ризику для застосування штучного інтелекту. Випадки з високим ризиком можуть бути заборонені або

⁴⁸ Zuboff Sh. (2019). *Age of Surveillance Capitalism: The Fight for Human Future в New Frontier of Power*. Profile Books. 704 p.

⁴⁹ Zuboff Sh., Moellers N., Murakami Wood D., Lyon D. (2019). *Surveillance Capitalism: An Interview with Shoshana Zuboff*. *Surveillance & Society*. № 17(1/2), P. 257-266. URL: <https://ojs.library.queensu.ca/index.php/surveillance-and-society/article/view/13238/8503>

⁵⁰ Floridi L. (2020). *The Fight for Digital Sovereignty: What It Is, and Why It Matters, Especially for the EU*. *Philosophy & Technology*, № 33. P. 369-378. URL: <https://doi.org/10.1007/s13347-020-00423-6>

⁵¹ Briefing Initial Appraisal of a European Commission Impact Assessment Artificial intelligence act. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/694212/EPRS_BRI\(2021\)694212_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/694212/EPRS_BRI(2021)694212_EN.pdf)

суворо регламентовані. Наприклад, до високого ступеня ризику належать системи масового стеження, у яких є функція розпізнавання осіб у громадських місцях. Виняток – випадки пошуку осіб, що зникли, або підтверджені судом ситуації, пов'язані з запобіганням терористичних загроз. В інших випадках системи розпізнавання осіб хочуть в ЄС повністю заборонити.

Також, згідно з «Європейським регламентом захисту персональних даних», біометричні дані – це персональні дані, отримані в результаті спеціальної технічної обробки, що стосуються фізичних, фізіологічних чи поведінкових рис людини. За допомогою біометричних даних можна точно ідентифікувати людину. Отже, отримана від систем розпізнавання обличчя інформація – це також біометричні персональні дані, які мають свою специфіку для обробки.

У США поки що немає федерального закону, який би регламентував питання розпізнавання осіб. Однак там накопичилося чимало судових справ, предмет яких є правомірністю розпізнавання осіб. Наприклад, був судовий позов проти Facebook, у якому стверджувалося, що компанія незаконно збирала та зберігала біометричні дані мільйонів користувачів без їхньої згоди. Користувачі зі штату Іллінойс стверджували, що Facebook порушив їхні права за допомогою функції «пропозиції тегів» на фотографіях. Апеляційний суд 9-го округу погодився із цим. І вирішив, що «розробка шаблону особи з використанням технології розпізнавання обличчя без згоди... вторгається в особисте життя та порушує інтереси людини»⁵².

III у системі вищої освіти: процеси та тенденції. Культура даних і компетентність III в університетах

Що таке культура даних? Культура даних описує надіндивідуальне бажання працювати з цифровими даними в організації чи суспільстві. Спираючись на концепції організаційної культури, культуру даних часто описують у поєднанні з позитивним ставленням і ставленням до цінності та використання цифрових даних. Крім цієї теоретичної точки зору, культура даних також виникає в дуже конкретних діях, які служать для культивування даних⁵³. Як наслідок, культура даних у вищій освіті тісно пов'язана з питанням про те, які практичні навички дозволяють студентам, а також усім іншим акторам в університетах, розвивати цифрові дані та робити їх придатними для сталого використання. У цьому контексті грамотність даних – як запланована обробка даних – і рамки компетенції стають необхідною основою для культури даних. Зрештою виникає питання про те, хто несе відповідальність за відповідні процеси змін, наприклад, в університетах і чи всі задіяні та залучені особи мають необхідні навички, щоб правильно розуміти процеси обробки даних, використовувати їх і згодом мати можливість підтримувати та використовувати їх.

Подвійна роль грамотності даних

Грамотність даних відіграє подвійну роль у компетентності III в університетах як наріжний камінь культури даних. З одного боку, це об'єкт спілкування і, отже, частина навчальних програм. Наприклад, Stifterverband (Stifterverband für die Deutsche Wissenschaft – або скорочено Stifterverband – зареєстрована некомерційна асоціація, що базується в Ессені та має столичний офіс у Берліні; її робота зосереджена на освіті, науці та яка) забезпечує передачу міждисциплінарних навичок за допомогою програми навчання грамотності даних (Data Literacy Education).

Університет Лейфана в Люнебурзі, який також навчає поводженню з даними і Мангеймський університет прикладних наук, який передає базові знання про дані в програмі Загальних досліджень і підвищує обізнаність про те, як критично з ними поводитися, отримали нагороди. З іншого боку, на додаток до цих наслідків для навчальної програми в сенсі культури

⁵² Ritter C. S. (2019). Shifting needs for expertise: Digitized taskscapes in the Norwegian oil and gas industry. The Extractive Industries and Society. № 6. P. 454-462.

⁵³ Patel V. (2019). Facebook, Inc., No. 18-15982 (9th Cir. 2019). URL: <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/ca9/18-15982/18-15982-2019-08-08.html>

даних, відповідні перехресні посилання також слід шукати на структурному рівні. Стає все більш важливим, особливо для керівництва університетів, розвинути усвідомлення важливості та необхідності грамотності даних для сприяння співпраці між дисциплінами та структурами. Оскільки навчання навичкам роботи з даними безпосередньо пов'язане з їх застосуванням, існує також потенціал для підключення до практики для формування спільнот практиків, в яких беруть участь університети, асоціації, адміністрації та компанії. Наприклад, працює на цьому інтерфейсі Утрехтська школа даних у Нідерландах⁵⁴.

«Практикуйте те, що ви проповідуєте», – це твердження одразу розкриває природу культури даних, яка має обличчя Януса. З одного боку, університети роблять значний внесок у навчання навичкам, які згодом знадобляться для встановлення та розвитку культури даних на ринку праці. Ці компетенції варіюються від базових рівнів грамотності даних і знань предметної області з нетехнічних дисциплін до навчання науковців з обробки даних із вузькоспеціалізованими технічними профілями. З іншого боку, сам університет також є формою організації, яка все більше має справу з власною системою даних. Незважаючи на те, що створення культури даних в університетах є серйозною проблемою, порівняно з іншими організаціями, університети мають велику перевагу в тому, що вони мають дуже добре підготовлених, мотивованих і міждисциплінарних організаційних членів зі своїми студентами та викладачами, які залучені до інновацій своїх власних процесів. нехай. У цьому відношенні університети мають внутрішню кадрову структуру, котра часто описується як ідеальна у діловому контексті.

Рамкові умови для інновацій на основі даних

У цьому контексті важливо сформулювати обов'язкові рамкові вказівки щодо обробки даних в університеті. У Німеччині, наприклад, ми знаходимо такі ініціативи, як Кодекс поведінки Trusted Learning Analytics, розроблений DIFP/Інститутом освітніх досліджень та інформації імені Лейбніца, Університетом Гете та Технічного університету Дармштадта. Кодекс поведінки служить основою для етичного та відповідального поводження з навчальними даними студентів, щоб мати можливість впроваджувати програми аналітики навчання відповідно до їхніх інтересів⁵⁵. У майбутньому це також включатиме розробку рішень ШІ. Подібну ініціативу можна знайти в Единбурзькому університеті, який також відкрито та прозоро зобов'язується дотримуватись етичних принципів під час використання технологій, керованих даними⁵⁶. Грамотність і культура даних також означають зміцнення нашого власного суверенітету над даними, оскільки без суверенітету над нашими власними даними персоналізовані та адаптивні системи навчання є неконтрольованими та не сприяють самовизначенню. Стале та відповідальне впровадження ШІ у вищій освіті також вимагає, щоб студенти зберігали автономію щодо своїх навчальних даних. Надається, наприклад, імпульс для посилення суверенітету індивідуальних даних та інформаційного самовизначення⁵⁷. У випадку з навчальними даними лише самі учні матимуть доступ до своїх даних і самі зможуть вирішувати, якими даними вони хотіли б поділитися.

Зокрема, кодекси поведінки можуть і будуть суттєво відрізнятися від випадку до випадку. Вони є вираженням внутрішньої логіки університету як організації та тісно пов'язані з його культурою даних. Питання стратегії даних, як-от: Питання про ваші власні ресурси чи рамкові політичні умови. Універсальні каталоги заходів пропонують тут лише обмежені вказівки. Саме

⁵⁴ Schäfer M. T., van Schie G. (2023). Utrecht Data School. Eine unternehmerische Plattform für Unterricht und angewandte Forschung im Bereich der Dataifizierung. Z Politikwiss. № 29. P. 123-140.

⁵⁵ Hansen J., Rensing Ch., Herrmann O., Drachsler H. (2020). Verhaltenskodex für Trusted Learning Analytics. Version 1.0. Entwurf für die hessischen Hochschulen. Frankfurt am Main: Innovationsforum Trusted Learning Analytics. URL: http://www.dipfdocs.de/volltexte/2020/18903/pdf/Hansen_Rensing_Herrmann_Drachsler_2020_Verhaltenskodex_Trusted_Learning_Analytics_A.pdf

⁵⁶ The University of Edinburgh. Learning Analytics. 2024. URL: <https://www.ed.ac.uk/information-services/learning-technology/more/learning-analytics>

⁵⁷ Steinacker K. (2022). Individuelle Datenkonten – oder was mein Staubsauger mit digitaler Souveränität zu tun hat. In: Arbeitspapier der Gesellschaft für Informatik: Schlüsselaspekte digitaler Souveränität. URL: <https://gi.de/themen/beitrag/individuelle-datenkonten-oder-was-mein-staubsauger-mit-digitaler-souveraenitaet-zu-tun-hat>

в окремих структурах і проблемах університетів необхідно визнати й розглянути потенціал і перешкоди. Тому всі приклади, наведені в цьому тексті, слід розуміти в контексті їхніх відповідних потреб. Тим не менш, ми не хочемо пропустити використання наступних ключових запитань, щоб надихнути вас на наступні кроки для визначення ваших власних потреб.

Ключові питання для інновацій на основі даних

Мотивований тим фактом, що особливо висока частка студентів із сімей із не дуже якісною освітою навчається в Університеті штату Арізона в США, цей університет прагне досягти найвищого можливого рівня випускників і зменшити відсоток відсіву. З цією метою була розроблена модель даних – eAdvisor – яка записувала не лише дані про навчання, але й інші дані про поведінку учнів. Таким чином слід запобіжно виявляти випадки чи фактори, які можуть призвести до відсіву студента. З цього прикладу можна вивести низку питань, які університети повинні поставити собі, щоб оцінити власні можливості та проблеми:

З якими конкретними викликами ми стикаємося?

- Які можливі причини та підпроблеми цих проблем?
- Яких внутрішніх і зовнішніх зацікавлених сторін це стосується?
- Які частини проблеми повинні розглядати програми даних?
- Якого потенціалу університет сподівається досягти завдяки використанню LA (learning agent – мовних агентів) та систем, що підтримують штучний інтелект, у викладанні чи управлінні?
- Якими даними володіє університет? Який обсяг дій і які обов'язки це передбачає?
- Якими навичками володіє відповідальний персонал?
- Які дані насправді необхідні для подолання або реалізації визначених проблем і потенціалу?
- Чи всі постраждалі були залучені та поінформовані про наслідки?

Коли мова заходить про штучний інтелект та навички обробки даних, університети відіграють подвійну роль. З одного боку, вони навчають студентів відповідального впровадження ШІ. З іншого боку, у майбутньому вони все більше ставатимуть сферою застосування для впровадження штучного інтелекту, що вимагає компетентного, прозорого та етично відображеного поводження з цими програмами. Відповідальне впровадження штучного інтелекту в самому університеті та у вищій освіті потребує відповідних рамкових умов, які встановлюють опорну точку для всіх суб'єктів в університеті у формі інструкцій або кодексів поведінки для окремих організацій і, таким чином, на додаток до правової бази, додаються й етичні принципи роботи.

Прикладом перетину культури даних із штучним інтелектом та етикою є кодекс поведінки довіреної аналітики навчання в університетах Гессену, який базується на семи принципах:

- Поліпшення умов навчання та викладання
- Пропозиції підтримки для всіх студентів
- Прозора обробка даних
- Критична обробка даних
- Контроль людини
- Відповідальність керівництва
- Відданість пропозиціям щодо подальшого навчання

Отже, існує потреба у збільшенні вагомості вищої освіти для змісту науки, дослідницької діяльності, її якості, з метою підвищення актуальності, якості та відкритості європейської науки і вищої освіти на всіх рівнях. Навчальні заклади відіграють все більш важливу роль як постачальники навчання протягом усього життя. Цифрові технології слід використовувати для полегшення надання гнучких, доступних можливостей навчання, в тому числі для дорослих учнів та професіоналів, допомагаючи їм перекваліфікуватися, підвищити кваліфікацію або змінити кар'єру. Потрібні більш масштабні зусилля в галузі змісту, інструментів та платформ цифрової трансформації. Ці зусилля повинні сприяти впровадженню, забезпеченню якості,

підтвердженню та визнанню курсів та можливостей навчання у всіх секторах трансформації. Сприяння визнанню коротких навчальних курсів може зіграти важливу роль у підвищенні кваліфікації та перекваліфікації. Це може бути підтримано за допомогою мікрокредитних даних, які фіксують результати навчання короткочасного навчання. У зв'язку з цим наразі Європейська Комісія розробляє та впроваджує європейський підхід до мікрокредитів.

Змінюване суспільство та перехід до зеленої і цифрової економіки вимагають твердих цифрових компетенцій. Посилення цифрових навичок на всіх рівнях сприяє зростанню та інноваціям та побудові більш справедливого, згуртованого, стійкого та інклюзивного суспільства. Будучи цифровою кваліфікацією та набуваючи цифрової грамотності, можна надати людям будь-якого віку можливість бути більш стійкими, сприяти участі у демократичному житті та залишатися в безпеці та безпеці в Інтернеті. Оснащення дослідників, робітників та освітян, студентів цифровими навичками буде критично важливим для відновлення економіки в найближчі роки. На додаток до цифрових навичок, цифрова економіка вимагає і таких додаткових навичок, як адаптованість, навички спілкування та співпраці, вирішення проблем, критичне мислення, креативність, підприємливість та готовність до навчання.

Таким чином, деякі з переваг штучного інтелекту в освіті включають:

- Підвищення ефективності та точності оцінки та зворотного зв'язку;
- Індивідуальне навчання для кожного студента;
- Доступність та зручність для студентів;
- Підвищення залучення та мотивації студентів.

Однак слід також враховувати й деякі недоліки штучного інтелекту у сфері освіти, у числі яких:

- Висока вартість впровадження та обслуговування;
- Залежність від технологій та Інтернету;
- Проблеми конфіденційності;
- Можливість упередженості в алгоритмах.

Таким чином, дуже важливо враховувати потенційні недоліки штучного інтелекту та гарантувати, що він впроваджується відповідально та етично. До інтеграції штучного інтелекту в освіту слід підходити з обережністю, і необхідно дотримуватися балансу між його перевагами та недоліками, щоб гарантувати, що він принесе користь учням та системі освіти в цілому:

- Забезпечення загальнодоступного та рівноправного використання ШІ в освіті, у тому числі, усунення нерівності, пов'язаної із соціально-економічним статусом, гендерною та етнічною приналежністю, географічним положенням; виявлення успішних проєктів або випробуваних ефективних методів використання ШІ для подолання труднощів доступу вразливих груп населення до якісної освіти;

- Використання ШІ для покращення освіти та навчання – удосконалення систем управління освітою, посилення ШІ систем управління навчанням та інших ШІ в освітніх додатках, а також створення нових форм персонального навчання, які можуть надавати підтримку викладачам та вирішувати проблеми у галузі освіти;

- Сприяння розвитку навичок для роботи та життя в епоху штучного інтелекту – підтримка розробки місцевих, регіональних та міжнародних стратегій та політики з урахуванням готовності політиків та інших лідерів у сфері освіти та зацікавлених сторін; вивчення можливостей мобільних технологій на базі ШІ сприяти розвитку навичок та інновацій;

- Забезпечення прозорого та контрольованого використання освітніх даних передбачає аналіз можливостей зниження ризиків, пов'язаних з використанням ШІ в галузі освіти; виявлення та просування надійних даних для розробки політики, що гарантує підзвітність, а також створення зрозумілих та прозорих алгоритмів у сфері освіти для всіх зацікавлених сторін.

Контрольні питання

1) Якими можуть бути рекомендації щодо інтеграції штучного інтелекту (ШІ) у сферу освіти, щодо його застосування у різних галузях освіти, таких як персоналізоване навчання, управління, оцінювання та репетиторство?

2) Чи можливо визначити потенціал ШІ для значного підвищення ефективності та точності формувальних оцінок?

3) У чому доцільність досліджень щодо використання ШІ в управлінні закладами вищої освіти?

4) Проведіть аналіз переваг і загроз технологій ШІ з рекомендаціями щодо подолання останніх.

Тести

1. Яка з перелічених переваг штучного інтелекту в освіті вважається однією з найбільш значущих?

- а) Гарантоване працевлаштування всіх випускників
- б) Повна заміна викладачів автоматизованими системами
- в) Здатність персоналізувати навчання для кожного студента
- г) Зниження вартості вищої освіти до мінімуму

2. Що є головною проблемою (ризиком) при впровадженні ШІ у вищій освіті?

- а) Конфіденційність та безпека даних студентів
- б) Відсутність потреби у цифровій грамотності
- в) Збільшення кількості паперової документації
- г) Надмірна кількість вільного часу у студентів

3. Як прогностичний аналіз може змінити роль студента в освітньому процесі?

- а) Роль студента залишається незмінною порівняно з традиційною моделлю
- б) Студент стає відповідальним агентом, що керує власною траєкторією
- в) Студент стає пасивним отримувачем послуг
- г) Студент повністю звільняється від відповідальності за результати

4. Який термін використовує професор Сошана Зубофф для опису економіки, заснованої на постійному зборі даних?

- а) Капіталізм стеження (Surveillance capitalism)
- б) Цифровий гуманізм
- в) Алгоритмічна демократія
- г) Економіка знань

5. Що означає поняття «культура даних» (Data Culture) в університетському контексті?

- а) Вміння програмувати складні нейронні мережі всіма студентами
- б) Бажання працювати з цифровими даними та позитивне ставлення до їх цінності
- в) Заборона на використання будь-яких персональних даних
- г) Виключно адміністративне управління університетом через таблиці

Розділ 4.

Трансформація вищої освіти як складової сучасної економіки в контексті післявоєнного відновлення України

Успішна трансформація сфери вищої освіти як складової сучасної економіки в контексті післявоєнного відновлення України можлива лише на основі порівняльного аналізу її показників з відповідними показниками провідних країн світу, сформованих відповідно до положень, викладених у Глобальній конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти⁵⁸; Практичному керівництві з питань визнання. Імплементатії Глобальної конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти⁵⁹; Системі національних рахунків⁶⁰; Керівництві по вимірюванню людського капіталу⁶¹; Керівництві по складанню сателітного рахунку освіти та професійної підготовки⁶²; Дорожній карті ЮНЕСКО «Без обмежень. Нові способи заново винайти вищу освіту»⁶³ та приведення економічної діяльності закладів вищої освіти України до вимог положень відповідних міжнародних та національних інститутів.

Трансформація сфери вищої освіти – це суттєва зміна інституційно встановлених вимірюваних обсягів знань, умінь та навичок, які мають набути здобувачі вищої освіти відповідно до вимог кваліфікацій вищої освіти, обумовлених змінами потреб ринку праці та досягненнями науково-технічного прогресу.

Трансформація системи вищої освіти – це суттєва зміна:

- складу інституційно встановлених назв кваліфікацій вищої освіти;
- часу для здобуття відповідної кваліфікації вищої освіти;
- мережі закладів вищої освіти;
- вимог до претендентів на здобуття вищої освіти;
- вимог до викладачів закладів вищої освіти;
- методики розрахунку вартості виробництва і надання інституційно встановлених послуг вищої освіти як складової вимірювання людського капіталу;
- інституційно встановлених організаційно-правових статусів вищої освіти;

Трансформація закладів вищої освіти – це зміна організаційно-правових статусів закладів вищої освіти відповідно до положень Системи національних рахунків 2008 р. та Класифікації інституційних секторів економіки (KICE)⁶⁴.

Інституціональної основою трансформації сфери вищої освіти України мають стати положення Глобальної конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти, Керівництва по вимірювання людського капіталу, Системи національних рахунків, Керівництва по складанню сателітного рахунку освіти та професійної підготовки, Дорожньої карти ЮНЕСКО «Без обмежень. Нові способи заново винайти вищу освіту».

Головне завдання трансформації сфери вищої освіти України в контексті положень Глобальної конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти полягає у тому, щоб кваліфікації вищої освіти, визнані в Україні, визнавалися в інших країнах без будь-якої дискримінації. Порівняльний аналіз основних положень Глобальної конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти з положеннями основних інститутів про кваліфікації вищої освіти, які присвоюються в

⁵⁸ UNESCO (2019). Global Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education. 98 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373602/PDF/373602eng.pdf.multi.page=3>

⁵⁹ UNESCO (2020). A practical guide to recognition: implementing the Global Convention on the Recognition of Qualifications Concerning Higher Education. 30 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374905>

⁶⁰ United Nations (2009). System of National Accounts 2008 (2008 SNA) / European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations and World Bank. New York: United Nations. 722 p. URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>

⁶¹ UNECE (2016). Guide on Measuring Human Capital. 156 p. URL: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/2016/ECECESSTAT20166_E.pdf

⁶² UNECE (2020). Satellite Account for Education and Training: Compilation Guide. 163 p. URL: <https://unece.org/DAM/stats/publications/2020/ECECESSTAT20201.pdf>

⁶³ UNESCO (2022). Beyond Limits: New Ways to Reinvent Higher Education : Roadmap Proposed for the 3rd World Higher Education Conference WHEC 2022, 18-20 May 2022 : Working Document. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000389912>

⁶⁴ Класифікації інституційних секторів економіки (KICE). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0070832-22%23Text>

України, дають достатньо підстав для висновку, що вони потребують суттєвого перегляду та прийняття Закону України «Про ратифікацію Глобальної конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти» та Закону України «Про кваліфікації вищої освіти».

Основою трансформації системи вищої освіти України має стати розуміння, що успішна реалізація стратегій, планів, проєктів розвитку сучасних країн насамперед залежить від стану їх людського капіталу. Зазначене розуміння важливості людського капіталу обумовило необхідність створення Європейською економічною комісією Цільової групи, якою було підготовлене Керівництво щодо вимірювання людського капіталу та Керівництво щодо складання сателітного рахунку освіти та професійної підготовки, в якому зокрема зазначено, що у Керівництві розглядається тільки людський капітал, який формується формальною освітою та професійною підготовкою. Вважаємо за необхідно привернути увагу до того, що в Україні відповідно до Методологічних положень щодо складання допоміжних(сателітних) рахунків освіти, затверджених Наказом Держстату від 15.02.2010 № 57, не здійснюється формування окремого показника «професійна підготовка». Як зазначено у Главі 1 Керівництва щодо складання сателітного рахунку освіти та професійної підготовки (СРОПП), основною метою цього інституту є розробка класифікації, методології та джерел даних, які можуть бути використані для складання співставних на міжнародному рівні статистики та професійної підготовки. У Керівництві сформовано 7 напрямів освіти та професійної підготовки, одним з яких є «...НОЗ – вища освіта, який включає – короткий цикл третичної освіти (зазвичай 2-річні освітні коледжі) та довгий цикл третичної освіти (бакалаврат, магістратура, докторантура або еквівалентний рівень). НОЗ також включає додаткову освіту, яка відноситься до програм випускників університетів, таких як психотерапія, додаткова освіта для викладачів».

Слід також привернути увагу до того, що видатки на наукові дослідження та розробки (НДР), які здійснюються університетами та іншими закладами вищої освіти, не включаються до видатків на вищу освіту, а відображаються в окремій статті «НДР у сфері освіти та професійної підготовки». Не включаються також до видатків на освіту і видатки на транспорт, харчування, проживання, медичне обслуговування, оскільки вони не є частиною надання освіти та професійної підготовки. Для України актуальним є положення, що професійна військова підготовка є частиною видатків на освіту СРОПП. Обсяг та зміст Керівництва щодо складання сателітного рахунку освіти та професійної об'єктивно обумовлює необхідність щорічного його складання створення Цільової групи з включенням до її складу фахівців різних міністерств та відомств, а не покладання обов'язків його складання лише на державні органи статистики, про що може переконливо свідчити досвід складання зазначених рахунків освіти та професійної підготовки у Сполученому Королівстві, Норвегії, Канаді, Ізраїлю, Білорусі. Пропонується прийняти постанову Кабінету Міністрів України «Про утворення Цільової групи щодо сателітних рахунків освіти та професійної підготовки України», головним завданням якої має бути щорічне складання Сателітного рахунку освіти та професійної підготовки України.

Трансформація ЗВО України потребує узгодження їхнього організаційно-правового статусу з вимогами Системи національних рахунків 2008 та національної Класифікації інституційних секторів економіки (KICE). Згідно з цими стандартами, економіка розглядається як сукупність інституційних одиниць-резидентів, кожна з яких належить до одного з п'яти секторів, що представлено схематично на Рис. 2.

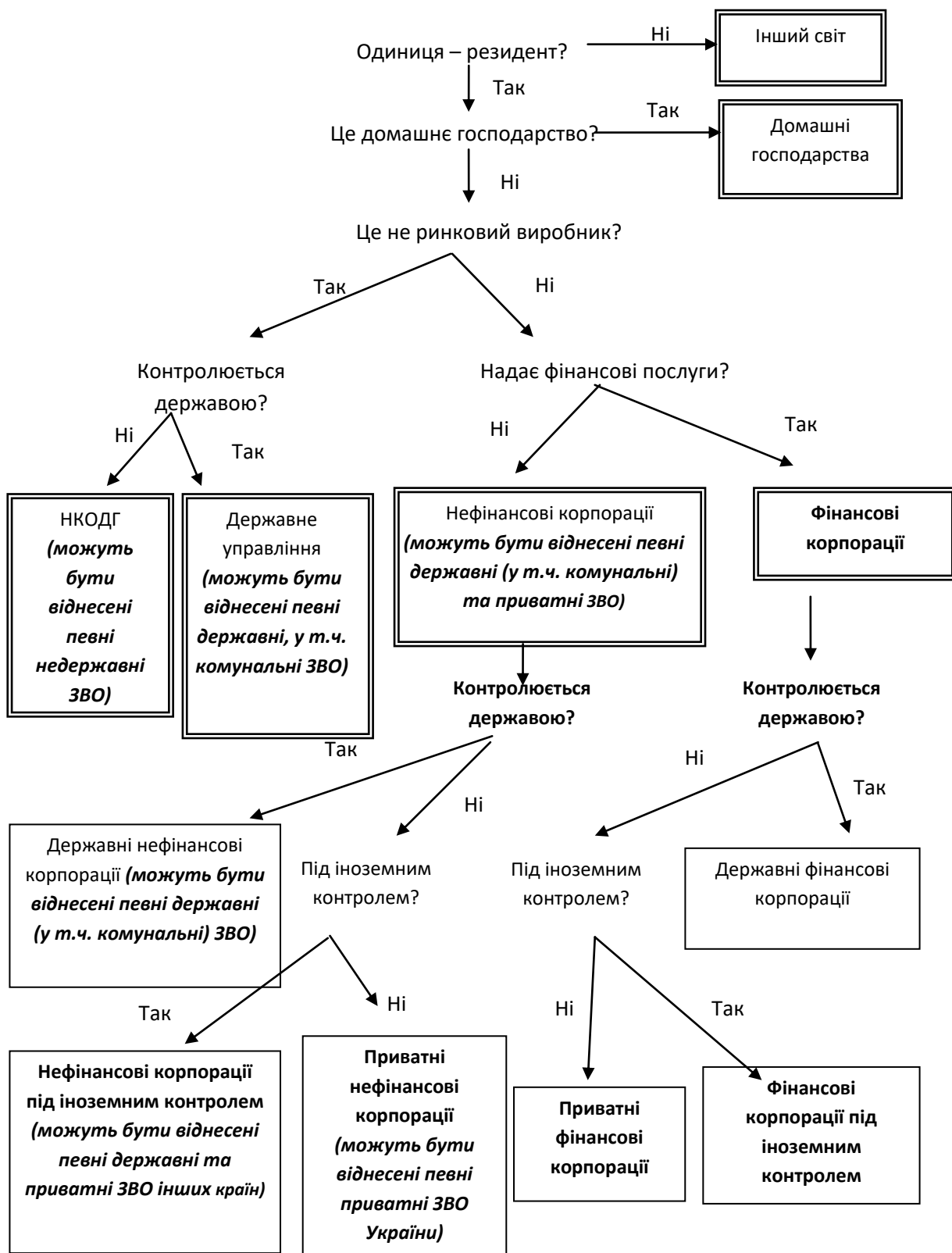

Рис. 2. Схема віднесення ЗВО України до відповідного інституційного сектору економіки (за «Системою національних рахунків 2008», глава 4 «Інституціональні одиниці і сектори», А. Вступ, п. 4.1.).

Для сфери вищої освіти ключовими є три сектори, віднесення до яких здійснюється за критеріями ринковості та ступеня державного контролю:

Ключові інституційні сектори для ЗВО:

1. Сектор нефінансових корпорацій:
 - Об'єкти: Приватні ЗВО та державні/комунальні ЗВО, що діють як ринкові виробники (отримують плату за послуги, яка покриває більшу частину поточних витрат).
 - Особливість: Орієнтація на отримання прибутку або фінансової вигоди для власників (згідно з КІСЕ — корпорації).
2. Сектор державного управління:
 - Об'єкти: ЗВО, що контролюються державою та є неринковими виробниками.
 - Приклади: Спеціалізовані заклади (військові, правоохоронні), що повністю утримуються за рахунок бюджету.
3. Сектор некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства (НКОДГ):
 - Об'єкти: Недержавні некомерційні ЗВО, які не контролюються органами влади та надають послуги за цінами, що не є економічно значущими.
 - Приклади: Релігійні навчальні заклади.

Проблема невідповідності статусів у законодавстві України полягає в тому, що діюча практика регулювання (Закони «Про освіту» та «Про вищу освіту») використовує статуси, що не мають чіткого визначення в СНР та КІСЕ:

- Бюджетна установа: Основна ознака — повне утримання за рахунок бюджету. Оскільки більшість ЗВО мають значну частку власних надходжень, цей статус не відповідає реальній економічній діяльності та обмежує фінансову автономію (через ст. 95 Конституції України).

- Неприбутковий заклад: термін із Податкового кодексу, який автоматично відносить ЗВО до бюджетних установ, що суперечить принципам ринкового виробництва послуг. У зв'язку з викладеним вище вважаємо, що з урахуванням об'єктивного зростання впливу результатів економік сучасних країн світу на практично усі сфери їх суспільного життя постійно збільшуватиметься роль моделі корпоративного університету. Про це може свідчити і той факт, що у Законі про вищу освіту та дослідження Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, прийнятому у 2017 році, викладені положення «Корпорації вищої освіти в Англії» (Higher Education and Research Act 2017).

Отже, для підвищення ефективності ЗВО України необхідно перейти від статусу «бюджетна установа» до статусів, що відповідають секторам нефінансових корпорацій або ринкових некомерційних організацій, що забезпечить реальну автономію закладу.

Вища освіта як складова вимірювання людського капіталу України

У Вступі до Керівництва по вимірюванню людського капіталу зазначається: «Вимірювання людського капіталу може сприяти рішенню цілого ряду задач, а саме — поліпшенню розуміння факторів, які обумовлюють економічне зростання; оцінці довгострокової, сталої моделі розвитку країни, а також вимірюванню випуску й продуктивності сектора освіти».

Безпосередньо підходи до вимірювання людського капіталу викладені у главі 3. Методологічні питання, при цьому зазначено, що у Керівництві розглядається тільки людський капітал, який формується в результаті формальної освіти та професійної підготовки.

У Керівництві по вимірюванню людського капіталу використовуються ряд підходів, які формують дві загальні групи: дотичні підходи та прямі підходи. Дотичні підходи оцінюють людський капітал на основі розуміння, що дисконтована вартість благ, які запас капіталу забезпечує протягом своєї служби, буде дорівнювати поточній грошовій вартості цього

капітального активу. Для широкого використання та впровадження в практику вимірювання людського капіталу дотичні підходи не рекомендуються.

У Керівництві також зазначається, що саме прямі підходи дозволяють розраховувати показник запасу людського капіталу на основі інформації про його різні складові, і, у цьому зв'язку, пропонуються три наступні прямі підходи до вимірювання людського капіталу.

Підхід на основі видатків. Цей підхід передбачає розрахунок вартості людського капіталу в якості дисконтованої вартості потоку минулих інвестицій, які включають інвестиції самого індивіда, його сім'ї, роботодавців та органів державного управління. Цей підхід спирається на інформацію про усі видатки, здійсненні під час виробництва людського капіталу, і оцінка норми амортизації є важливим елементом цього підходу. Цей метод також може бути розширений шляхом обліку неринкових видатків (наприклад, умовно вирахованих затрат часу на освіту здобувачів та їх батьків).

Підхід на основі протягом життя вимірює людський капітал шляхом сумування дисконтованої вартості усіх майбутніх потоків доходів, які усі особи, що входять до складу населення, як очікується, одержать протягом усього їх життя. На відміну від підходу на основі видатків, в якому головна увага приділяється затратам, підхід на основі протягом життя вимірює запас людського капіталу на основі випуску (хоча випуск в рамках цього методу обмежується приватними грошовими благами, які отримуються індивідом, в якому втілений людський капітал).

Підхід на основі показників оцінює людський капітал за допомогою показників випуску освіти. В літературі використовується ряд показників, наприклад, рівень грамотності дорослого населення; охоплення освітою та середня тривалість освіти. На відміну від інших, цей підхід заснований на декількох показниках, які, хоча й містять розширену інформацію, не мають єдиної метрики.

У Керівництві відмічається, що кожен з наведених вище трьох основних підходів має свої переваги та недоліки.

В якості першого кроку у Керівництві по вимірюванні людського капіталу рекомендовано розробити та впровадити в практику Сателітний рахунок освіти та професійної підготовки (СРОПП) відповідно до положень підходу на основі видатків, при цьому наголошено, що зусилля слід синхронізувати з тим, щоб полегшити проведення співставлень між країнами з метою більш глибокого розуміння відмінностей людського капіталу й потенційної розробки вдосконалених керівних завдань щодо питань даних та вимірювання.

На основі зазначеного рекомендується прийняти постанову Кабінету Міністрів України «Про утворення Цільової групи по сателітних рахунках освіти та професійної підготовки України», якою затвердити «Положення про Цільову групу по сателітних рахунках освіти та професійної підготовки України» та «Склад Цільової групи по сателітних рахунках та професійної підготовки України». Головним завданням зазначеної цільової групи має бути щорічне складання Сателітного рахунку освіти та професійної підготовки України. Організаційне, інформаційне, матеріально-технічне забезпечення діяльності Цільової групи, на нашу думку, має здійснювати Державна служба статистики України.

Контрольні питання

1. У чому різниця між трансформаціями «сфери вищої освіти», «системи вищої освіти», «закладів вищої освіти»?
2. Положення яких світових інститутів виступають положення трансформації вищої освіти?
3. Які інституційні сектори економіки охоплюють діяльність ЗВО згідно зі стандартами СНР?
4. Які організаційно-правові статуси можуть мати сучасні ЗВО України?

Тести

1. Коли набула чинності Глобальна конвенція про визнання кваліфікацій вищої освіти, що стала першим юридично зобов'язуючим документом ООН у цій сфері?
 - а) 5 березня 2023 року
 - б) 17 липня 2015 року
 - в) 23 лютого 2022 року
 - г) 3 грудня 2014 року

2. До якого інституційного сектору за СНР-2008 слід відносити ринкові ЗВО (коледжі), які одержують плату, що покриває їхні поточні витрати?
 - а) Сектор державного управління
 - б) Сектор домашніх господарств
 - в) Сектор нефінансових корпорацій
 - г) Сектор некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства

3. Яка основна проблема статусу «бюджетна установа» для державних ЗВО України згадується в матеріалах?
 - а) Він забороняє наукову діяльність
 - б) Він апріорі унеможливує реальну інституційну та фінансову автономію
 - в) Він не дозволяє видавати дипломи державного зразка
 - г) Він унеможливує отримання грантів

4. Згідно з KICE, інституційна одиниця повинна володіти певними ознаками. Яка з наведених ознак є ОБОВ'ЯЗКОВОЮ?
 - а) Кількість працівників понад 100 осіб
 - б) Наявність іноземного засновника
 - в) Обов'язкова відсутність прибутку
 - г) Існування повного набору рахунків, включаючи баланс активів і пасивів

5. Який механізм дозволяє легітимізувати досвід, здобутий під час війни (волонтерство, професійна практика), згідно з Глобальною конвенцією?
 - а) Виключно через складання іспитів у іноземних університетах
 - б) Анулювання всіх попередніх дипломів
 - в) Визнання результатів неформальної та інформальної освіти
 - г) Автоматичне нарахування балів ЄКТС усім громадянам

Розділ 5.

Результати навчання та кваліфікаційні вимоги в умовах синергії трансформацій вищої освіти, науки й економіки

1. Нова освітня парадигма: від трансляції знань до адаптивного капіталу випускників ЗВО в контексті відновлення України

У сучасних соціально-економічних реаліях України, де людський ресурс постає стратегічним чинником національного відродження, критичного значення набуває трансформація самосприйняття молодих фахівців. Традиційна ієрархічна модель, у якій роботодавець виступає домінуючим суб'єктом, а працівник – пасивним об'єктом ринкових відносин, остаточно втрачає свою релевантність. Натомість утверджується парадигма професійної взаємодії, заснована на принципах рівноправного партнерства та усвідомленої самоцінності.

Випускник закладу вищої освіти (ЗВО) має позиціонувати себе на ринку праці не як «ресурс», а як інвестор власного людського капіталу. Його когнітивний актив (знання), праксеологічний потенціал (уміння) та досвід є свідомими інвестиціями у розвиток організації. Така суб'єктна позиція передбачає:

- відмову від стратегії «пасивного очікування» на користь аргументованого діалогу;
- здатність до конструктивних переговорів щодо власного внеску в розвиток держави;
- демонстрацію готовності до спільного пошуку інноваційних рішень.

Сучасна трансформація функціональної моделі ЗВО детермінує зміщення акцентів із репродуктивної трансляції інформації на формування адаптивного людського капіталу. В умовах глобальної турбулентності (*VUCA-svim*)⁶⁵ та викликів воєнного стану результати навчання структурують за трьома фундаментальними векторами:

1. Знання: системно-методологічна база для розуміння закономірностей складних процесів.
2. Уміння: здатність до операціоналізації знань у недетермінованих (нестандартних) ситуаціях.
3. Навички: валідовані алгоритми дій, що забезпечують високу продуктивність в умовах дефіциту ресурсів.

Описана структура вимагає переходу до науково обґрунтованого освітнього дизайну. Згідно з прогнозами Всесвітнього економічного форуму (WEF), до 2028 року стрімка автоматизація процесів загострить функціональний розрив – дефіцит «м'яких навичок» (*soft skills*) за наявності формальної кваліфікації⁶⁶. Близько 73% роботодавців уже констатують брак критичного мислення у випускників⁶⁷. Вихід із цієї кризи вбачається у легітимізації неформальної освіти та впровадженні мікрокваліфікацій (*stackable credentials*), що дозволяють гнучко адаптувати базову освіту до запитів ринку.

Концептуалізація нової освітньої парадигми та окреслення вимог до «інвестора людського капіталу» створюють теоретичне підґрунтя для аналізу прикладних аспектів реформування вищої школи. Однак ефективність впровадження цих змін залежить від об'єктивного визначення пріоритетів, які корелюють із реальними запитами стейкхолдерів та експертного середовища. Це зумовлює необхідність переходу від теоретичного моделювання до емпіричного аналізу стратегічних напрямів розвитку університетської освіти.

⁶⁵ Horney N. (2015). Leadership Agility in a VUCA World. URL: <http://leadership-agility.net/wp-content/uploads/2015/01/Leadership-Agility-in-a-VUCA-World-1-12-15.pdf>

⁶⁶ World Economic Forum (2025). The Future of Jobs Report 2025. URL: https://reports.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_Report_2025.pdf

⁶⁷ World Economic Forum (2023). The Future of Jobs Report 2023. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf

Стратегічні вектори трансформації освітніх моделей: результати експертного оцінювання пріоритетів розвитку ЗВО

Системна трансформація вищої освіти в контексті стратегії післявоєнного відновлення базується на результатах глибоких емпіричних досліджень, що детермінують архітектуру перспективних освітніх моделей. Емпіричну базу запропонованих результатів становить розподіл експертних оцінок 135-ти науково-педагогічних та адміністративних працівників із різних регіонів України, які в межах опитування «Політики і стратегії розвитку закладів вищої освіти у контексті післявоєнного відновлення України»⁶⁸ ідентифікували ключові домінанти проектування освітнього середовища. Аналіз отриманих даних дозволив верифікувати пріоритетні вектори розвитку освітньої складової, що спрямовані на подолання функціональних розривів та формування адаптивного людського капіталу в умовах високої турбулентності.

За результатами опитування експертів визначено ключові механізми трансформації, її основні напрями та інструменти їх реалізації (Табл. 2).

Табл. 2. Напрями та основні інструменти трансформації вищої освіти

Напря́м	Осно́вні інструменти
Гнучкість навчання	Гібридні/змішані форми, модульність програм, мікрокваліфікації.
Персоналізація	Індивідуальні траєкторії, використання ІІІ, валідація неформальної освіти.
Цифровізація	MOOCs, VR/AR-симуляції, відкриті освітні ресурси (Creative Commons).
Відновлення	Адаптація програм під потреби ОПК та енергетики, реінтеграція ветеранів.

35

Результати експертного оцінювання дають підстави для фундаментального висновку: сучасний університет має еволюціонувати у модератора системної синергії «Освіта – Наука – Економіка». Його стратегічна місія полягає у переході до цільового проектування результатів навчання (РН), що забезпечують конверсію здобувача з пасивного реципієнта освітніх послуг у ресурсний адаптивний людський капітал, здатний ініціювати інноваційні прориви у процесі національного відновлення.

У межах нової освітньої парадигми ЗВО постає архітектором оновленої кваліфікаційної структури фахівця, де архітектоніка РН моделюється через конвергенцію трьох критичних доменів:

- Технологічна експертиза (Hard Skills), яка полягає в поглибленні фахових знань, умінь, навичок і відповідальності у стратегічних галузях, синхронізована з праксеологічними запитами інноваційного розвитку.

- Адаптивність та психологічна резильєнтність (Soft Skills & Resilience), яка генерує здатність фахівця зберігати функціональну стійкість та когнітивну продуктивність у недетермінованих умовах.

- Ціннісно-етичний фільтр щодо формування високого рівня професійної суб'єктності, академічної доброчесності та персональної відповідальності за соціально-економічні наслідки професійної діяльності.

⁶⁸ Ворона В. О., Гаврилюк А. М., Мелков Ю. О., Зінченко В. В., Вітренко Ю. М. Політики і стратегії розвитку закладів вищої освіти у контексті післявоєнного відновлення України (результати експертного опитування) : Препринт. Zenodo, 2025. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17357447>

Ефективність реалізації зазначених доменів детермінується вибором векторів трансформації освітнього середовища, серед яких експерти виділяють наступні:

1. Проектно-орієнтований дизайн та ринкова синхронізація, що полягає в адаптації освітніх програм (ОП) через узгодження РН із динамічними потребами ринку праці (найвищий пріоритет за результатами опитування).

2. Соціально-інклюзивна реінтеграція щодо розроблення спеціалізованих освітніх треків для ветеранів російсько-української війни, що поєднують професійну адаптацію з психоемоційною підтримкою в межах концепції Service-Learning.

3. Стейкхолдерська модель співпроекування (Co-design), яка полягає у залученні представників бізнес-середовища та територіальних громад як повноправних партнерів у розробленні локальних програм відбудови.

4. Технологічна модернізація та інтернаціоналізація як розбудова цифрової дослідницької інфраструктури для забезпечення глобальної конкурентоспроможності ЗВО.

Для нівелювання освітніх розривів та зміцнення інституційної стійкості впроваджуються інструменти гнучкого освітнього дизайну:

- Гібридність та модульність: імплементація змішаних форм навчання та мікромодульна побудова дисциплін для забезпечення індивідуальної академічної мобільності.

- Мікрокваліфікації: впровадження короткострокових програм для оперативного реагування на дефіцит специфічних компетенцій.

- Валідація неформального досвіду: створення механізмів офіційного визнання РН, здобутих через інформальну освіту та практичну діяльність.

- Інтелектуальна адаптивність: застосування систем ШІ для персоналізації контенту та форсованого розвитку «зелених» і цифрових навичок.

Глобалізація освітнього доступу в цій моделі базується на розвитку масових відкритих курсів (MOOCs), впровадженні іммерсивних технологій (VR/AR) для симуляції складних виробничих процесів та активізації міжнародної віртуальної мобільності.

Опитування щодо впливу на розвиток суспільства, науки та економіки демонструють переважання позитивних оцінок: 47,4% опитаних засвідчують системну та ефективну діяльність інституцій, а 35,6% – активний вплив за певними напрямками. Водночас виявлено суттєвий розрив між високою самооцінкою результативності та реальним стратегічним лідерством, оскільки лише 17% респондентів ідентифікують свій заклад як ключовий драйвер трансформацій. Попри мінімальний рівень скепсису (лише 2,2% заперечують помітний вплив), наявність сегмента, що вказує на фрагментарність зусиль (12,6%), підтверджує необхідність переходу від репродуктивної моделі до ролі активного інвестора соціального капіталу в контексті післявоєнного відновлення⁶⁹.

Результати дослідження підтверджують високу готовність освітньої системи до участі у відбудові держави, проте виявляють суттєву суперечність: за високої самооцінки системності діяльності (47,4%), статус «драйвера змін» залишається недосяжним для більшості інституцій (17%). Для конвертації поточної активності у реальне стратегічне лідерство необхідна докорінна зміна моделі освітнього дизайну – перехід від статичних програм до гнучких архітектур на основі stackable credentials. Такий підхід дозволить ЗВО трансформуватися з центрів репродуктивної трансляції знань на динамічних суб'єктів економічного відновлення, здатних оперативно нарощувати адаптивний капітал фахівців відповідно до запитів ринку.

Методологія освітнього дизайну: модель ADDIE в матриці КВО

Для нівелювання функціональних розривів (skills mismatch) та гармонізації освітніх результатів з міжнародними стандартами (ISCO-08) застосовується матриця КВО (Кваліфікацій вищої освіти) на основі підходу ADDIE:

2. Analysis (Аналіз): визначення потреб стратегічних галузей (ОПК, енергетика, АПК).

3. Design (Дизайн): проєктування результатів навчання та вибір технологій.

⁶⁹ Там само.

4. Development (Розробка): створення контенту та залучення VR/симуляцій.
5. Implementation (Імплементація): впровадження гнучких кваліфікацій (stackable credentials).
6. Evaluation (Оцінювання): контроль якості та відповідність вимогам ринку.

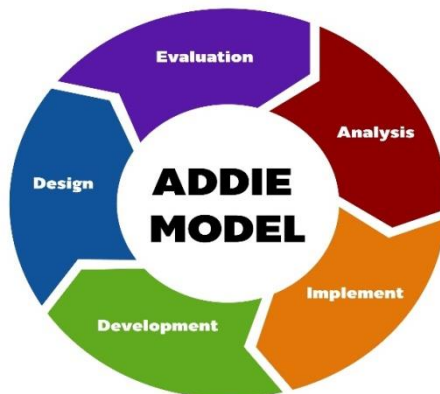

Рис. 3. Модель ADDIE (Analysis, Design, Development, Implementation, Evaluation)
Розроблено авторкою на основі⁷⁰

Важливою частиною концепції є конвергенція практичної підготовки та розвитку «м'яких навичок». В умовах стратегії Build Back Better заклади вищої освіти перетворюються на інтелектуальні хаби, де особлива роль відводиться:

- Критичному мисленню та творчості.
- Комунікативним навичкам.
- Досвіду вирішення реальних проблем через практичну підготовку.

Skills mismatch (функціональний розрив) – це невідповідність між навичками, якими володіють випускники закладів вищої освіти (ЗВО), та вимогами реального сектору економіки. В умовах воєнного стану цей розрив поглиблюється через швидку трансформацію критичної інфраструктури.

Основними проявами розриву є:

- Кваліфікаційний консерватизм: застарілість освітніх програм порівняно з темпами технологічного розвитку.
- Дефіцит специфічних навичок: гостра потреба у фахівцях для ОПК, енергетики та АПК.
- Структурна деформація: надлишок фахівців у гуманітарних сферах при критичному браку технічних спеціалістів.

Для подолання розриву необхідна гармонізація освітніх результатів з Міжнародною стандартною класифікацією професій (ISCO-08). Це дозволяє:

1. Уніфікувати назви та вимоги до посад на міжнародному рівні.
2. Забезпечити мобільність людського капіталу.
3. Впровадити гнучкі траєкторії навчання.

Основним механізмом мінімізації skills mismatch є впровадження інноваційних інструментів у навчальний процес:

- Stackable credentials (гнучкі кваліфікації): можливість накопичувати мікрокваліфікації, що дозволяє студенту швидше виходити на ринок праці з актуальними навичками.
- Репріоритизація державного замовлення: переспрямування ресурсів на підготовку кадрів для стратегічних галузей.
- Цифрові симулятори та VR: дозволяють відпрацювати складні виробничі процеси без ризику для обладнання та людей.

Service-Learning (SL) – це освітня технологія, що поєднує результати навчання за певною дисципліною з виконанням суспільно значущого проекту. На відміну від звичайної

⁷⁰ Пакі М., Ворона В., Червона Л., Нашинець-Наумова А. (2025). Освітній дизайн : навч. посібник. К. : ДНУ «ІОА». 180 с.
URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/748133/>

волонтерської діяльності, SL інтегрована в навчальний план і передбачає обов'язкову рефлексію.

Ключові етапи впровадження SL:

1. Дослідження: ідентифікація потреб громади (наприклад, допомога внутрішньо переміщеним особам або розробка енергоефективних рішень).
2. Планування: визначення академічних цілей, які будуть досягнуті в ході проєкту.
3. Дія (Служіння): безпосередня реалізація проєкту студентами.
4. Рефлексія: критичний аналіз отриманого досвіду та його зв'язку з теоретичними знаннями.

Трансформація вищої освіти вимагає створення безбар'єрного середовища. Це включає не лише фізичну доступність, а й цифрову інклюзію та адаптацію навчальних програм для здобувачів, постраждалих від війни. Методологія Service-Learning сприяє розвитку емпатії та інклюзивної культури у майбутніх фахівців.

Праксеологія підготовки: Hard та Soft Skills на основі матриці КВО

Праксеологія – це вчення про людську діяльність, спрямовану на ефективне перетворення дійсності. У вищій освіті праксеологічний підхід зміщує акцент з накопичення знань на результативність дії.

Трансформація вищої освіти передбачає, що здобувач має не просто «знати», а володіти інструментарієм для розв'язання комплексних прикладних завдань. Це досягається через конвергенцію теоретичної підготовки та практичного досвіду.

Hard Skills (тверді навички) – це вузькоспеціалізовані професійні навички, які можна виміряти та продемонструвати.

- Характеристики: специфічність для конкретної професії, сталість правил, легкість сертифікації.

- Приклади: програмування, знання нормативної бази ОПК, управління енергосистемами, володіння іноземною мовою.

Для подолання «кваліфікаційного консерватизму» Hard Skills повинні постійно оновлюватися відповідно до технологічних змін та міжнародних стандартів (ISCO-08).

Soft Skills (м'які навички) – це універсальні соціально-психологічні якості, які не залежать від конкретної професії, але визначають успішність діяльності. У VUCA-світі (невизначеність, складність) роль м'яких навичок стає критичною.

Ключові Soft Skills для відновлення України:

1. Критичне мислення: здатність аналізувати інформацію та приймати обґрунтовані рішення.
2. Комунікативність та командна робота: вміння взаємодіяти у мультидисциплінарних групах.
3. Емоційний інтелект та стресостійкість: здатність діяти в умовах воєнних викликів.
4. Адаптивність: готовність до швидкого перенавчання (Lifelong Learning).

Реалізація стратегії національного відновлення потребує фахівців, які поєднують високу професійну експертизу (Hard) з ціннісними орієнтирами та гнучкістю (Soft). Саме цей баланс дозволяє усунути функціональний розрив (skills mismatch) та створити умови для інноваційного розвитку критичної інфраструктури.

Контрольні питання

1. У чому полягає відмінність між інерційною моделлю «трансляції знань» та моделлю «формування адаптивного людського капіталу»?
2. У чому полягає сутність праксеологічного підходу в сучасній освіті?
3. Розкрийте взаємозв'язок між знаннями, уміннями та навичками. Які з цих компонентів є критичними для фахівця в умовах воєнного стану?
4. Наведіть порівняльну характеристику Hard Skills та Soft Skills. Як синергія цих навичок впливає на конкурентоспроможність випускника?

5. Які галузі економіки України (ОПК, енергетика тощо) визначені як пріоритетні для синхронізації освітніх програм та репріоритизації державного замовлення?
6. Дайте розгорнуте визначення терміну «skills mismatch». Які його основні причини в Україні та як інноваційні технології допомагають його подолати?
7. Чому класифікація ISCO-08 є важливою для гармонізації змісту вищої освіти?
8. Які етапи включає модель ADDIE в контексті проектування сучасного освітнього середовища?
9. Як використання симуляцій, VR-технологій та штучного інтелекту впливає на швидкість подолання функціонального розриву та персоналізацію навчання?
10. Методологія Service-Learning: Чим навчання через служіння (SL) відрізняється від звичайного волонтерства або практики?

Тести

1. Яка група навичок є специфічною для конкретної професії, пов'язана з використанням певного інструментарію чи технологій та може бути об'єктивно перевірена іспитом?
 - а) Soft Skills
 - б) Hard Skills
 - в) Соціальні навички
 - г) Психологічна резильєнтність.
2. Що є ключовим елементом методології Service-Learning (навчання через служіння), який відрізняє її від звичайної навчальної чи виробничої практики?
 - а) Висока заробітна плата студента за виконану роботу
 - б) Обов'язкова академічна рефлексія та виражена соціальна користь
 - в) Виконання завдань виключно у віртуальному середовищі
 - г) Відсутність потреби у методичному супроводі з боку викладача
3. Який підхід є базовим у стратегії «Build Back Better» (відбудувати краще, ніж було) для модернізації вищої освіти України?
 - а) Точне відновлення інерційної радянської моделі «трансляції знань»
 - б) Створення адаптивного людського капіталу через інноваційні освітні парадигми
 - в) Максимальне скорочення кількості університетів без зміни змісту програм
 - г) Повна відмова від теоретичної підготовки на користь суто прикладної праці
4. Компонент результатів навчання, що являє собою доведені до автоматизму алгоритми дій, які мінімізують когнітивне навантаження фахівця, – це:
 - а) Знання
 - б) Уміння
 - в) Навички
 - г) Компетенції
5. Яка категорія навичок включає в себе емоційний інтелект, критичне мислення та здатність до ефективної комунікації, що є універсальними для більшості професій?
 - а) Цифрова грамотність
 - б) Hard Skills
 - в) Мануальні навички
 - г) Soft Skills
6. На чому робить основний акцент праксеологічний підхід у вищій освіті?
 - а) На отриманні дипломів державного зразка
 - б) На максимальному накопиченні теоретичних знань
 - в) На результативності дії та здатності перетворювати дійсність

г) На вивченні історії розвитку освітніх систем

Список використаних джерел

1. Винницький М. (2022). Як розвивати освіту після війни. *Дзеркало тижня*, 7 серпня. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/jak-rozvivati-osvitu-pislja-vijni.html>
2. Вітренко Ю. М. (ред.) (2020). Механізми розширення фінансової автономії закладів вищої освіти України : Колективна монографія / Ю. Вітренко, І. Власова, В. Ворона, І.Жиляєв, С. Мельник, В. Ковтунець, О.Базелюк. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2020. 240 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/Mekhanizmy-fin-avtonomii-zVO-Ua_mon_IVO-2020-240p_avtors-kollektiv.pdf
3. Вітренко Ю. М. (2019). Вимірювання результатів економічної діяльності державних і комунальних закладів вищої освіти України як суб'єктів сучасної ринкової економіки. *Освітня аналітика України*. Вип. 1. С. 31–46. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/3_Vitrenko_15_2019_31_46-1.pdf
4. Вітренко Ю., Ворона В. (2021). Організаційно-правові статуси закладів вищої освіти України в умовах сучасної економіки. *Вища школа*, 11(207). С. 45–58.
5. Ворона В. (2025). Самоідентифікація та професійна готовність випускників ЗВО як основа формування людського капіталу для повоєнного відновлення України. *Соціально-гуманітарні студії: інновації, виклики та перспективи: матеріали III Міжнародної наукової конференції*. Житомир : Житомирська політехніка. С. 192–199. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/10/192.pdf>
6. Ворона В. О., Гаврилюк А. М., Мелков Ю. О., Зінченко В. В., Вітренко Ю. М. (2025). Політики і стратегії розвитку закладів вищої освіти у контексті післявоєнного відновлення України (результати експертного опитування) : Препринт. Zenodo. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17357447>
7. Гаврилюк А. (2024). Модель різновидів партнерства університетів і громад (теоретичний аспект). URL: <https://view.genially.com/673f038cab5347ea56e2ec62/interactive-content-model-riznovidiv-partnerstvauniversitetiv-i-gromad>
8. Державна служба статистики України (2014). Класифікація інституційних секторів економіки (KICE). 39 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/klasf/st_kls/%D0%9A%D0%86%D0%A1%D0%95_2014.pdf
9. Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
10. Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
11. Калашнікова С., Литовченко О. (2022). Аналіз провідного вітчизняного досвіду реалізації соціальної відповідальності університету як інструмент розвитку місцевої громади у мирний час та в умовах війни // Калашнікова С., Оржель О. (ред.). Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо реалізації соціальної відповідальності університетів під час конфліктів, воєнних дій та повоєнного відновлення : аналітичні матеріали. С. 30-61. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7644-56-8-2022>
12. Кравченко О. І., Васиньова Н. С., Хриков Є. М. (2023). Взаємодія закладів вищої освіти з територіальними громадами. Полтава: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». 127 с.
13. Курбатов С. В. (2014). Феномен університету в контексті часових та просторових викликів. Суми: Університетська книга. 262 с.
14. Мелков Ю. О. (2025). Соціальна та інституційна трансформація сучасного університету: досвід Університету Генуї. *Університети і лідерство*, № 1(19). С. 49–60. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2025-19-49-60>
15. Мелков Ю. О. (ред.) (2024). Розвиток університетів: теоретичні та методичні засади забезпечення синергії соціальних і інституційних трансформацій вищої освіти, науки та економіки : монографія / Ю. О. Мелков, В. В. Зінченко, Ю. М. Вітренко, В. В. Ворона, А. М. Гаврилюк. К.: Інститут вищої освіти НАПН України. 102 с. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-45-8-2024>

16. Нестерова М. О. (ред). (2025). Третя місія університетів: керівництво з впровадження : Методичний посібник. Суми: Університетська книга. 126 с.
17. Організація Об'єднаних Націй (2015). Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. URL: https://files.acquia.undp.org/public/migration/ua/Agenda2030_UA.pdf
18. Оржель О. (2025). Модуль 1 – Роль університету у контексті суспільних трансформацій. Сесія 3 – Програмадський університет. *Проект Світового Банку «UIHERP – Ukraine Improving Higher Education for Results Project»*. 32 с.
19. Паккі М., Ворона В., Червона Л., Нашинець-Наумова А. (2025). Освітній дизайн : навч. посібник. Київ. 180 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/748/133/>
20. Романовський О. О. (2012). Феномен підприємництва в університетах світу. Вінниця: Нова Книга. С. 206–210.
21. Трофименко А. В. (2023). Від соціальної відповідальності до «Civic University»: кейс Маріупольського державного університету. *Університети і лідерство*. № 16. С. 48–65. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2023-16-48-65>
22. Хлебик С. Р., Литвиненко В. В. (2018). Світова практика використання науково-практичного потенціалу ВНЗ у громаді. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 150. С. 146–149.
23. Altbach Ph. G. (2011). The Past, Present, and Future of the Research University. In: Altbach Ph. G., Salmi J. (eds.). *The Road to Academic Excellence: The Making of World-Class Research Universities*. Washington DC: The World Bank. P. 11–32. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/688061468337210820/pdf/The-road-to-academic-excellence-the-making-of-world-class-research-universities.pdf>
24. Altbach Ph. G. (2013). *The International Imperative in Higher Education*. Dordrecht: Sense Publishers.
25. Aronowitz S. (2001). *The Knowledge Factory: Dismantling the corporate university and creating true higher learning*. Boston, MA: Beacon Press.
26. Barnett R. (2011). The coming of the ecological university. *Oxford Review of Education*, 37(4). P. 439–455. DOI: <https://doi.org/10.1080/03054985.2011.595550>
27. Barnett R. (2018). *The Ecological University: A Feasible Utopia*. L., N.Y.: Routledge, 228 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315194899>
28. Boni A., Lopez-Fogues A., Walker M. (2016). Higher education and the post-2015 agenda: A contribution from the human development approach. *Journal of Global Ethics*, 12(1), P. 17–28. DOI: <https://doi.org/10.1080/17449626.2016.1148757>
29. Etzkowitz H. (2013). When Knowledge Married Capital: The Birth of Academic Enterprise. *Journal of Knowledge-based Innovation in China*, Vol. 5, Iss. 1. P. 44–59.
30. European Commission (2020). Explaining the European Qualifications Framework for Lifelong Learning. URL: <https://europass.europa.eu/system/files/2020-05/EQF-Archives-EN.pdf>
31. Eynon R., Gambino L. (2017). Exploring the potential of learning analytics to improve student retention. *Journal of Educational Data Mining*. Vol. 9, No. 1. P. 12–29.
32. Farnell T (2020). Community engagement in higher education: trends, practices, and policies. NESET report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 93 p.
33. Floridi L. (2020). The Fight for Digital Sovereignty: What It Is, and Why It Matters, Especially for the EU. *Philosophy & Technology*. № 33. P. 369-378. URL: <https://doi.org/10.1007/s13347-020-00423-6>
34. Friedman H. (2025). The education irony: when college degrees lead to unemployment, mindless thinking, debt, and despair. *Academia Mental Health and Well-Being*, Iss. 2. DOI: <https://doi.org/10.20935/MHealthWellB7661>
35. Goddard J., Hazelkorn E., Kempton L., Vallance P. (2016). Postscript: the civic university as a normative model? *The Civic University: The Policy and Leadership Challenges*. Cheltenham: Edward Elgar Publishin. P. 298–307.

36. Goddard J., Kempton L. (2016). The Civic University: Universities in leadership and management of place. Newcastle University. URL: <https://www.ncl.ac.uk/media/wwwnclacuk/curds/files/university-leadership.pdf>
37. Guzmán-Valenzuela C. (2016) Unfolding the meaning of public(s) in universities: Toward the transformative university. *Higher Education*, 71(5), P. 667–679. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10734-015-9929-z>
38. Hansen J., Rensing Ch., Herrmann O., Drachsler H. (2020). Verhaltenskodex für Trusted Learning Analytics. Version 1.0. Entwurf für die hessischen Hochschulen. Frankfurt am Main: Innovationsforum Trusted Learning Analytics. URL: http://www.dipfdocs.de/volltexte/2020/18903/pdf/Hansen_Rensing_Herrmann_Drachsler_2020_Verhaltenskodex_Trusted_Learning_Analytics_A.pdf
39. Horney N. (2015). Leadership Agility in a VUCA World. URL: <http://leadership-agility.net/wp-content/uploads/2015/01/Leadership-Agility-in-a-VUCA-World-1-12-15.pdf>
40. Hrabowski F. A. (2024). The Resilient University: How purpose and inclusion drive student success. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
41. ISCO. URL: <https://esco.ec.europa.eu/en/about-esco/escopedia/escopedia/international-standard-classification-occupations-isco>
42. Micro-credential innovations in higher education: Who, What and Why? URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/09/micro-credential-innovations-in-higher-education_c323077b/f14ef041-en.pdf
43. Ortega y Gasset J. (1966). Misión de la universidad. In: *Obras Completas, T. IV*. Madrid: Revista de Occidente. P. 313–353.
44. Schäfer M. T., van Schie G. (2023). Utrecht Data School. Eine unternehmerische Plattform für Unterricht und angewandte Forschung im Bereich der Datafizierung. *Z Politikwiss.* № 29. P. 123–140.
45. Sclater N. (2014) Learning analytics: the landscape and the potential. *EDUCAUSE Review*. Vol. 49, No. 1. P. 40–51.
46. Steinacker K. (2022). Individuelle Datenkonten – oder was mein Staubsauger mit digitaler Souveränität zu tun hat. In: *Arbeitspapier der Gesellschaft für Informatik: Schlüsselaspekte digitaler Souveränität*. URL: <https://gi.de/themen/beitrag/individuelle-datenkonten-oder-was-mein-staubsauger-mit-digitaler-souveraenitaet-zu-tun-hat>
47. Trippl M., Sinozic T., Smith H. (2014). The Role of Universities in Regional Development: Conceptual Models and Policy Institutions in the UK, Sweden and Austria. Lund University: CIRCLE Centre for Innovation Research, Lund University. 36 p. URL: https://wp.circle.lu.se/upload/CIRCLE/workingpapers/201413_Trippl_et_al.pdf
48. UNESCO (2019). Global Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education. 98 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373602/PDF/373602eng.pdf.multi.page=3>
49. UNESCO (2022). Beyond Limits. New Ways to Reinvent Higher Education. Working document for the World Higher Education Conference, 18–20 May 2022. URL: <https://www.whec2022.org/EN/homepage/Roadmap2030>
50. UNESCO (2024). What you need to know on lifelong learning. URL: <https://www.unesco.org/en/lifelong-learning/need-know>
51. UNICOM (2025). Університет – Громади: посилення співпраці (2023-2027pp.). URL: <https://unicom.community/>
52. United Nations (2009). System of National Accounts 2008 (2008 SNA) / European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations and World Bank. New York: United Nations. 722 p. URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>
53. World Economic Forum (2024). Shaping the Future of Learning: The Role of AI in Education 4.0. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Shaping_the_Future_of_Learning_2024.pdf

54. World Economic Forum (2025). Future of Jobs Report 2025. URL: https://reports.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_Report_2025.pdf
55. Zuboff Sh. (2019). Age of Surveillance Capitalism: The Fight for Human Future в New Frontier of Power. Profile Books. 704 p.
56. Zuboff Sh., Moellers N., Murakami Wood D., Lyon D. (2019). Surveillance Capitalism: An Interview with Shoshana Zuboff. *Surveillance & Society*. № 17(1/2), P. 257-266. URL: <https://ojs.library.queensu.ca/index.php/surveillance-and-society/article/view/13238/8503>

Рекомендована література для поглибленого вивчення

1. Кремень В. Г. (2011). Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. К.: Т-во «Знання» України. 520 с.
2. Кремень В. Г. (ред.). (2024). Мережа державних закладів вищої освіти України: аналіз ефективності та конкурентоспроможності : препринт (аналітичні матеріали) / В. Г. Кремень, В. І. Луговий, П. Ю. Саух, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова. К.: НАПН України. URL: <https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/Merezha-derzh.zakladiv-VO-Ukrayiny-NAPN-2024-68p.pdf>
3. Усик В. (2025). Третя місія університетів України в контексті війни та відновлення. Вчені записки Університету «КРОК», Вип. 2(78), С. 35–43. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-78-35-43>
4. Arnold K.E., Pistilli M.D. (2012). Course signals: a case study in predictive analytics. J Educ Data Min. 5(1):1-12.
5. Arslan-Cansever B. (2016). Renewed Image of Higher Education: Globalization of Higher Education through Organizational Justice and Culture. In: Handbook of Research on Organizational Justice and Culture in Higher Education Institutions / Ed. by Nwachukwu Prince Olorube. Ignatius Ajuru University of Education, Nigeria. P. 142–163.
6. Baker R.S., Inventado P.S. (2014). Educational data mining and learning analytics. Learn Anal Rev. 1-15.
7. Chen X., Zhang D. (2019). Predicting student success: a framework and application. IEEE Trans Learn Technol. 12(4):435-46.
8. Deng L., Yu D. (2018). Analyzing and predicting student performance using machine learning algorithms. Comput Educ. 118:191-201.
9. European Qualifications Framework – EQF. URL: <https://efvet.org/european-qualification-framework-eqf/>
10. European Commission (2012). ESCO. European Classification of Skills/Competences, Qualifications and Occupations. URL: <https://esco.ec.europa.eu/en/about-esco/escopedia/escopedia/european-qualifications-framework-eqf>
11. European Commission (2018). The European Qualifications Framework: supporting learning, work and cross-border mobility. URL: https://ehea.info/Upload/TPG_A_QF_RO_MK_1_EQF_Brochure.pdf
12. European Commission (2023). Звіт про порівняння Європейської рамки кваліфікацій і української національної рамки кваліфікацій. URL: <https://europass.europa.eu/system/files/2023-02/Comparison%20report%20final%20rev%2023-02-2023%20UA.pdf>
13. Ferguson R. Learning analytics: drivers, developments, and challenges. Int J Technol Enhanc Learn. 2012;4(5):304-17.
14. Fuchs Ch. (2022). Digital Humanism. Bingley, UK: Emerald Publishing.
15. Gough S., Scott W. (2007). Higher Education and Sustainable Development: Paradox and possibility. London and New York: Routledge.
16. Hard Facts about Soft Skills (2016). An actionable review of employer perspectives, expectations and recommendations. URL: <https://www.shrm.org/topics-tools/news/hr-magazine/hard-facts-soft-skills>
17. Lang C., Shear D. (2015). Predictive analytics in higher education: an overview. Educ Policy. 33(6):789-806.
18. Li M., Zhu Y. (2017). Using learning analytics to predict student academic success. Educ Technol Res Dev. 65(4):923-42
19. Mielkov Yu., Bakhov I., Bilyakovska O., Kostenko L., & Nych T. (2021). Higher Education Strategies for the 21st Century: Philosophical Foundations and the Humanist Approach. Revista Tempos E Espaços Em Educação, 14(33), e15524. URL: <https://periodicos.ufs.br/revtee/article/view/15524/11661>

20. Miller J. P., Nigh K., Binder M. (Eds.). (2019). International Handbook of Holistic Education. N.Y.: Routledge, 378 p.
21. Petersen I., Kruss G. (2021). Universities as change agents in resource-poor local settings: An empirically grounded typology of engagement models. *Technological Forecasting and Social Change*. 167, 120693. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120693>
22. Orr D., Luebcke M., Schmidt P., Ebner M., Wannemacher K., Ebner M., Dohmen D. (2019). AHEAD Internationales Horizon-Scanning: Trendanalyse zu einer Hochschullandschaft in 2030 – Hauptbericht der AHEAD-Studie. Arbeitspapier Nr. 42. Berlin: Hochschulforum Digitalisierung, 79 s. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.2677655>
23. Recognition of Prior Learning – RPL. URL: <https://www.ilo.org/recognition-prior-learning>
24. Sage Publishing (2025). Critical Thinking Bootcamp 2025: The Future of Critical Thinking. URL: <https://www.sagepub.com/explore-our-content/news/2025/08/26/critical-thinking-bootcamp-2025--watch-the-recording>
25. Salam M., Awang Iskandar D. N., Ibrahim D. H. A., Farooq M. S. (2019). Service learning in higher education: A systematic literature review. *Asia Pacific Education Review*, 20(4), 573–593.
26. Schumacher E. F. (1975). *Small Is Beautiful: A Study of Economics as if People Mattered*. New York: Harper & Row.
27. Sen A. (1988). *On Ethics and Economics*. Oxford: Blackwell Publishing.
28. UNECE (2016). Guide on Measuring Human Capital. URL: https://digitallibrary.un.org/record/3931023/files/ECECESSTAT20166_E.pdf
29. UNECE (2020). Satellite Account for Education and Training Compilation Guide. URL: <https://unece.org/DAM/stats/publications/2020/ECECESSTAT20201.pdf>
30. UNESCO (2020). A practical guide to recognition: implementing the Global Convention on the Recognition of Qualifications Concerning Higher Education. 30 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374905>
31. Weizsäcker E., Wijkman A. (2018). *Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet – A Report to the Club of Rome*. New York: Springer Verlag.
32. Wiggins G., McTighe J. (2005). *Understanding by Design*. 2nd ed. Alexandria, VA: ASCD. 370 p.
33. WorldSkills. URL: <https://worldskills.org/>
34. World Economic Forum (2024). *Shaping the Future of Learning: The Role of AI in Education 4.0*. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Shaping_the_Future_of_Learning_2024.pdf

Предметний покажчик

Відкрита вища освіта	9
Випереджальна освіта	9
Дослідницький університет	7
Екологічний університет	10
Кваліфікації вищої освіти	28, 38
Корпоративний університет	8, 31
Людський капітал	32, 34
Методологія освітнього дизайну	35–36
Методологія Service-Learning	37–38
Мікрокваліфікації	34, 36
М'які навички	34
Партнерство університетів і громад	13
Підприємницький університет	8
Прогностичний аналіз в освіті	21
Прогромадський університет	15, 17
Сектори економіки для ЗВО	31
Соціальне підприємництво університетів	16
Соціальне служіння університету	15
Стихийний трансфер університету	15
Трансформаційний університет	10
Трансформація системи вищої освіти	28
Третя місія університету	10, 14
Функціональний розрив	37
Цифровізація освіти	20
Штучний інтелект	20, 22–23, 25–26

Відомості про авторів

Юрій Олександрович МЄЛКОВ (Передмова, Розділ 1) – доктор філософських наук, старший дослідник, головний науковий співробітник відділу та інституційних трансформацій у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, керівник авторського колективу

Алла Михайлівна ГАВРИЛЮК (Розділ 2) – доктор наук з державного управління, професор, завідувач відділу соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України

Віктор Вікторович ЗІНЧЕНКО (Розділ 3) – доктор філософських наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України

Юрій Миколайович ВІТРЕНКО (Розділ 4) – кандидат економічних наук, доцент, Заслужений економіст України, провідний науковий співробітник відділу соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України

Вікторія Олексіївна ВОРОНА (Розділ 5) – кандидат педагогічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України

Навчальне видання

Ю.О. Мєлков, А.М. Гаврилюк, В.В. Зінченко, Ю.М. Вітренко, В.О. Ворона

Модель університету післявоєнного відновлення в контексті синергії соціальних і інституційних трансформацій вищої освіти, науки та економіки

Навчальний посібник

За редакцією Ю.О. Мєлкова

Інститут вищої освіти НАПН України

вул. Бастіонна, 9, м. Київ, 01014

тел./факс (044) 286-68-04

e-mail: ihed@ihed.org.ua

web: www.ihed.org.ua